

Literárna výchova

sexta

2008-2009

Matej Balog

OBSAH

Literárny a kultúrny vývoj Európy.....	2
Prechodné obdobie	3
Realizmus.....	9
Slovenský realizmus.....	20
Literárna moderna.....	33
Slovenská literárna moderna.....	36
Predvojnové umelecké avantgardy	39

LITERÁRNY A KULTÚRNY VÝVOJ EURÓPY

od polovice 19. storočia do dvadsiatyh rokov 20. storočia (realizmus a literárna moderna).

FILOZOFIA A MYSLENIE

Vedecký a technický pokrok, vznik nových odborov (archeológia, psychológia, filológia, ...) viedol k zásadným zmenám v myslení Európanov:

- realistický prístup, pragmatickosť
- kritické prehodnocovanie minulosti
- strata záujmu o kultúru a umenie

Do popredia sa dostávajú myšlienkové smery

- darwinizmus   materialistické chápanie prírody
- pozitívizmus   overovanie skutočnosti experimentom, zmyslami, dedukciou, empiricky (A. Comte)

Končí sa tiež éra eurocentrizmu:

- nastupuje vplyv východných kultúr (Čína, Japonsko, arabské krajiny)
- stúpa záujem európskej spoločnosti o filozofiu a umenie exotických krajín
- rozvíja sa archeológia, vznikajú múzeá
- v literatúre napr. Jules Verne, Rudyard Kipling (Kniha Džungle)

KULTÚRNY VÝVOJ

V literatúre sa začínajú objavovať nové žánre: napr. detektívka, horor, psychologický román. Dochádza k druhožánrovej diferenciacii

- a) vysoké žánre   intelektuálne a vysoko kultúrne texty
- b) nízke žánre   populárna a ľudová literatúra (pre masy)

Vznikajú nové smery

- realizmus   najsilnejší smer   kritické zobrazenie celej spoločnosti a vzťahov v nej
- naturalizmus   Émile Zola   estetika škaredého, zobrazenie najnižších vrstiev
- symbolizmus   poézia   iracionálnosť, mystickosť, náladovosť, pôsobí na zmysly čitateľa
- impresionizmus   maliarstvo   snaží sa vyvolať dojem (Claude Monet – Dojem, východ slnka)

PRECHODNÉ OBDOBIE

zahŕňa slovenskú literatúru porevolučných a matičných rokov (1850 – 1875), ktorá od romantizmu postupne prechádza k novému literárnemu smeru realizmu.

- romantické i realistické prvky
  - nasledovníci Štúrovcov tvorili v nehodnotnom duchu mesianizmu, brzdili nástup realizmu
  - odklon od ľudovej slovesnosti
- vznikajú kratšie žánre (črty, besednice, poviedky, novely, ...)
- rozvíja sa slovenská dráma
- témy: dobové, humor, satira, kritika odnárodňovania

HISTORICKÝ VÝVOJ

obdobia rozdeľujeme na tri etapy:

1849 – 1859 BACHOV ABSOLUTIZMUS

1849 Alexander Bach sa stáva rakúskym ministrom vnútra

- centralizácia krajiny, vychádza prísny tlačový zákon → cenzúra, ponemčovanie, maďarizácia
- zanikajú slovenské časopisy vrátane Slovenských pohľadov (1852), funkciu novín preberajú almanachy (Nitra) a cirkevné časopisy (Katolícke noviny, Cyril a Metod)
- stagnácia slovenského kultúrneho a literárneho života

1852 Hodžovsko-Hattalovská reforma slovenského jazyka (Krátka mluvnica slovenská)

- upravuje štúrovčinu na etymologický pravopis
- zavádza i/y, ô, ä, ľ, é, zmäkčovanie
- reagovala na J. Kollára, ktorý vo Viedni presadzoval staroslovienčinu (slovakizovanú češtinu)

1860 – 1867 MATIČNÉ ROKY

1861 Memorandum slovenského národa (Turčiansky sv. Martin)

- zorganizovanie zhromaždenia zabezpečil časopis Pešťbudínske vedomosti (J. Francisci)
- žiada uznanie slovenského národa, vlastnú samosprávu a jazyk na svojom území
- splnené je len vytvorenie slovenských gymnázií (Revúca, Martin, Kláštor pod Znievom) a matice

1863 Matica slovenská (Martin)

- predseda Štefan Moyzes (katolík) a podpredseda Karol Kuzmány (evanjelik)
- osvetová, kultúrna, vydavateľská (almanachy, časopisy, noviny), zberateľská a politická činnosť

Politická situácia sa uvoľnila, vzniká napr. literárny časopis Sokol a satiricko-humoristický časopis Černokňažník.

1868 – 1875 FORMOVANIE MLADEJ GENERÁCIE

1867 rakúsko-uhorské vyrovnanie

- Rakúsko bolo oslabené prehrou vo vojne s Pruskom a bolo tak prinútené ustúpiť uhorským požiadavkám
- slovenské územie sa stáva súčasťou Zalitavska (Uhorska) → otvorená maďarizácia

1874 zatvorenie slovenských gymnázií

1875 zatvorenie Matice slovenskej

Pod vplyvom novej situácie sa slovenský politický tábor rozdelil na dve skupiny

1.) stará škola	Národné noviny (Martin), neskôr SNS	J. M. Hurban, V. Paulíny-Tóth, Š. M. Daxner
2.) nová škola	Slovenské noviny (Pešť), žiadali federáciu	K. Baňšell, J. Palárik

ĽUDOVÍT KUBÁNI

študoval v Levoči, kde sa spoznal so Štúrovcami. Pracoval ako malý úradník, so svojou rodinou žil vo veľkej biede (čo sa prejavilo aj v jeho textoch) a zomrel tragicky pri kartovej hre.

Vydával ručne písaný časopis Hronka, písal i poéziu, ťažisko jeho tvorby ale leží v próze – poviedkach z dobového života, ktoré skĺbovali

- romantizmus
- chlebbárstvo (realizmus) – postavy s existenčnými problémami

MENDÍK

je poviedka z učiteľského prostredia s dvoma dejovými líniami

- 1.) osud siroty mendíka (pomocníka) Martinka Kliptáka trpiaceho vrtochmi rodiny rektora Šípika
- 2.) láska rektorovej dcéry Sidónie a evanjelického kaplána Bohuslava Trnovského

Dielo sa nezaobera veľkým spoločenským problémom, sústreďuje sa na jeden tragikomický príbeh. Obsahuje znaky epizodickosti a autobiografickosti, využíva karikatúru a charakteristiku postáv cez ich jazykový prejav.

• Martin Klipták	mendík; tyranizovaný pani rektorkou a Gašparom
• Gašpar Kura	podvodník a lenivec, vinu za nedokončenú prácu hádže na mendíka
• rektor Šípič	predstavuje starý svet, nerozhodný, osud dcéry prenecháva na manželke
• pani rektorka	lakomá, Sidóniu chce vydať za bohatého Volovca; napokon vyjde na posmech
• Sidónia Šípičová	vzdelaná a dobrá, zaľúbená do Bohuslava
• Bohuslav Trnovský	symbol nového sveta, napokon si vezme Sidóniu za ženu a Martina za pomocníka
• Volovec	primitívny mäsiar, ktorého mendík odhalí ako zlodca a je uväznený

VALGATHA

je nedokončený historický román z Uhorska 15. storočia zobrazujúci boj bratříkov pod velením Jána Jiskru z Brandýsa proti uhorským vojskám Jána Huňadyho s dvoma rovinami

- 1.) romantická láska hrdinskej Milice a Ladislava Huňadyho, Milica nachádza otca – Jána Jiskru
- 2.) realistická historická – dobytie Drienčan vojskami Huňadyho

GUSTÁV KAZIMÍR ZECHENTER-LASKOMERSKÝ

vyštudoval medicínu a keďže ako jediný neštudoval so Štúrovcami, nebol nimi ani ovplyvnený. Rovnako ako ďalší autori-lekári v slovenskej literatúre (Martin Kukučín, Ladislav Nádaši-Jége, Ivan Stodola, Gejza Vámoš) človeka vnímal ako súčasť prírody, zmýšľal realisticky.

Jeho tvorba zahŕňa rozmanité prozaické žánre

- cestopisy   Zo Slovenska do Carihradu, Zo Slovenska do Itálie
- články   politický humor a satira uverejňované v Černokňažniku a Národných novinách
- novely   Lipovianska maša
- autobiografia   Vlastný životopis

Do literatúry tiež priniesol nové žánre ako humoreska, groteska, besednica, fejtón a anekdota. Zbierka humoresiek s často autobiografickým charakterom vyšla pod názvom **Zozbierané žarty a rozmary**.

LIPOVIANSKA MAŠA

s podtitulom Rozprávka zo života ľudu slovenského je novela z pohronskeho priemyselného prostredia (maša – huta, závod na výrobu kovov z rudy) s dvoma dejovými líniami

- 1.) romantická   láska idealizovaných postáv Aničky Dymákovej a Janka Dubca
- 2.) realistická   sociálna problematika, opis baníckej a drevorubačskej práce, dokumentárnosť

Hlavné postavy, sokovia v láske, sú zobrazené v čiernobielym kontraste

- a) Janko   príjemný   slovenský kroj   Slovák   pomôže v núdzi starému Dymákovi
- b) Ravasy   odpudzujúci   čierny kabát   maďarón   zabije čipkára, aby zatkli Janka

Záver (Ravasyho priznanie pred smrťou) je rozprávkový, dobro víťazí nad zlom.

JONÁŠ ZÁBORSKÝ

študoval evanjelickú teológiu v Prešove a v Halle, kde sa zoznámil s Ľ. Štúrom, no nezhodol sa s ním v otázkach

- jazyka   Záborský bol zástanca (slovakizovanej) češtiny, až neskôr prešiel na slovenčinu
- zemianstva   Záborský chcel najskôr oslovit' vyššie vrstvy

Keď mu vyhorela fara, pod psychickým tlakom prestúpil na katolícku vieru. Vo Viedni redigoval vládne (cenzúrované) Slovenské noviny. Po kritike Štúrovcov a znechutený politickou situáciou sa stiahol do ústrania.

Záborského dielo nesie znaky viacerých literárnych období: poézia je klasicistická, historická dráma romantická, próza a aktuálna dráma realistická.

POÉZIA

predstavuje prvú etapu Záborského tvorby, v ktorej sa nechal inšpirovať antickou, stredovekou a klasicizmom.

- Žehry   staroslovenčina → Štúrovci kritizujú ako oneskorený klasicizmus
- Bájky   antickou inšpirovaná básnická zbierka
- Vstúpenie Krista do raja   náboženský epos, publikoval len Vstúpenie Krista do pekiel

DRÁMA

HISTORICKÁ DRÁMA

---

zahŕňa viacero diel s tematikou slovanských dejín z troch okruhov:

1.) poľsko-ruské dejiny	Lžedimitrijady
2.) srbsko-uhorské dejiny	Chorvátska Helena
3.) slovensko-uhorské dejiny	Bitka pri Rozhanovciach

NAJDÚCH

---

je veselohra ostro kritizujúca zemanstvo, so zameraním na jeho mravný úpadok. Nesie znaky realizmu.

• Gejza Kobozy	primitívny statkár	chce Ľudmilu pre peniaze na podplácanie vo voľbách
• Maňuša Rojkovičová	sedliacke dievča	Gejza jej vyrobil nemanželské dieťa
• Ľudmila	bohatšia rodina	zamilovaná do Jablonkaya, napokon si ho vezme
• Jablonkay	pokrokový zeman	vzdelaný a slušný; napokon zvíťazí vo voľbách

Gejza vyjde na posmech, keďže prehrá voľby a musí sa ešte aj postarať o svoje nájdené dieťa (najdúcha).

PRÓZA

• Panslavistický farár	autobiografický farár Žarnovic	neúspešne obrodzuje Slovákov, je osamelý
• Dva dni v Chujave	kontrast: Deň škaredý a Deň pekný	
• Faustiáda	satira na Bachov	absolutizmus

sa vyznačuje troma charakteristickými znakmi

- 1.) realizmus
- 2.) naturalizmus
- 3.) dokumentárnosť

DVA DNI V CHUJAVE

---

s podtitulom „novoveká povesť“ je didaktickou ostrou satirou a kritikou zemanstva a byrokracie v dedine Chujava (symbolizuje Župčany, Záborského posledné pôsobisko) založená na kontraste:

1.) Deň škaredý	prítomnosť (1865)	kritika zaostalosti, zdierania, alkoholizmu, maďarizácie,...
2.) Deň pekný	budúcnosť (po rokoch)	rozšírený epilóg, utopistické návrhy na zlepšenie, dialóg

V Deň škaredý sa na rozpadávajúcu Chujavu valia všetky pohromy: vládna moc vyberá poplatky, pokutuje za nevykonané nariadenia, kritizuje nedostatočnú maďarizáciu a prikazuje vybudovať most na náklady dediny. Obyvatelia, navyše zdieraní židovskými majiteľmi prevádzok, sú pasívni a východisko nachádzajú v alkohole.

V Deň pekný sa v kaštieli koná oslava narodenín nového farára Rastica. Reformátori

• farár Rastic	jeho príchodom sa rozbehli zmeny
• učiteľ Semenák	
• advokát Stupnický	
• úradník Rozumovský	pôvodne pasívny, s príchodom farára Rastica sa to zmenilo

rozprávajú, aké zmeny k lepšiemu sa v Chujave za posledné obdobie udiali. Spočiatku si kládli malé, uskutočniteľné ciele, až sa dostali k splneniu veľkých vízií: zriadili školu, sýpku, knižnicu, postavili nové cesty a murované domy, odkúpili pozemky a prevádzky a prenajali ich čestným ľuďom.

Autor využíva charakteristiku postáv cez ich reč (kontrast medzi alkoholikmi a inteligenciou), verí v prerod slovenskej dediny pomocou uvedomelej inteligencie.

FAUSTIÁDA

má podtitul „hrdinská epická báseň“, je to však próza – satira na obdobie Bachovho absolutizmu v Uhorsku vyznievajúca ako „smiech cez slzy“. Absurdnosť diela korešponduje s absurdnosťou doby opisovanej.

- doktor Faust   putuje do Kocúrkova (cez nebo, očistec, peklo a Turecko) poraziť obra Puchora
- obor Puchor   symbol Bachovho absolutizmu

JÁN PALÁRIK

vyštudoval v Trnave za katolíckeho kňaza, vydával

- Cyril a Metod   žiadal demokratizáciu cirkvi → mesiac uväznený a potom preložený do Pešti
- Katolícke noviny   žiadal rozvoj slovenského priemyslu a železníc
- almanach Concordia   zverejšoval v ňom svoje veselohry

a spoluzakladal Novú školu (1865), ktorá chcela vydobíť ústupky pre Slovákov od uhorskej vlády. Po jej pomadařčení z nej však vystúpil.

Palárik, v snahe napomôcť rozvoju slovenského ochotníckeho divadla, napísal 3 veselohry

- 1.) Inkognito
- 2.) Drotár
- 3.) Zmierenie alebo Dobrodružstvo pri občinkoch

vyznačujúce sa spoločnými znakmi

- téma   aktuálna spoločenská situácia a výsmech odnárodňovaniu
- princíp   komika omylov a zámen
- jazyk   hovorový (charakteristika postáv cez ich reč)
- cieľ   zabaviť a poučiť

INKOGNITO

je veselohra z prostredia ponemčeného malomeštiactva v Kocúrkove, v kontraste s ním stojí slovenský ľud.

- Evička Sokolová   pôvodne ponemčená dcéra richtára, počas deja sa však zmení k dobrému
- Ján Jelenský   syn slovenského olejkára, ktorý sa s richtárom kedysi dohodol na svadbe ich detí
- Ján Jelenfy   pomadařčený syn radného pána, ktorý ho chce vydať za Evičku pre majetok

Jelenský preoblečený za kosca si prichádza obhliadnuť Evičku, dostáva sa mu ale odmietnutia. Evička ale zhliadne, ako Jelenský zachráni učiteľa pred väzením vyplatením jeho dlhu a tým sa jej mladík zapáči. Jelenský na odchode venuje Evičke len prsteň s nápisom „Jelen“, čo ona interpretuje ako Jelenfy a nechá ho zavolať

naspäť. Šťastní Jelenský a Evička sú spolu, prichádza však skutočný Jelenfy – Evička podporená svojou mamou však ostáva pri Jelenskom, ktorého si zamilovala napriek jeho nižšiemu postaveniu.

Dielo zachováva klasickú kompozíciu

- 1.) expozícia   úvod do deja, oboznámenie sa s postavami
- 2.) kolízia   príchod Jelenského
- 3.) kríza   Jelenského záchrana učiteľa a zblíženie s Evičkou
- 4.) peripetia   príchod Jelenfyho
- 5.) katastrofa   odhalenie identít, návrat k slovenčine (Evičky, no i Jelenfyho)

ZMIERENIE ALEBO DOBRODRUŽSTVO PRI OBŽINKOCH

je veselohra z prostredia vidieckej šľachty, ktorá poukazuje na časté odnárodňovanie rodených Slovákov, ich hlásenie sa k maďarskej národnosti a rozprávanie maďarskou rečou.

„Ach, apko, či sme my azda dáki iní tvorovia na zemi nežli ten dobrý [slovenský] ľud?“

„Zmierenie“ v názve symbolizuje záverečné zmierenie šľachty a obyčajného ľudu, Maďarov a Slovákov, ako aj hlavných postáv v príbehu. Ľudový tanec a spev na obžinkoch vytvárajú dojem spoločenskej harmónie.

- Elisa Hrabovská   grófka   vymení sa s Milušou, aby overila Ľudovítovu lásku
- Miluša Orieková   spoločníčka   zamiluje sa do Rohona, no považuje ho za barónovho syna
- Ľudovít Kostrovický   syn baróna   vymení sa s Rohonom, aby overil Elisinu lásku
- Rohon   zememerač   zamiluje sa do Miluše, no pokladá ju za grófkou
- Capková   komorná   odrodilá postava, namyslená a podlízavá
- Oriška   učiteľ   vyjadruje názory Novej školy

Dielo končí šťastne, zblížením Elisy s Ľudovítom a Miluše s Rohonom.

REALIZMUS

(lat. realis – skutočný) je umelecký smer druhej polovice 19. a začiatku 20. storočia založený na kritickom zobrazení skutočnosti.

Výrazné zmeny v spoločnosti 19. storočia

- priemyselná revolúcia → vyššia životná úroveň, sťahovanie ľudí do miest
- rozvoj kapitalizmu → úpadok feudalizmu, absolutistických monarchií
- rozvoj prírodných vied → materializmus

podnietili vznik novej filozofie **pozitivismu** (zakladateľ August Comte). Pozitivismus presadzuje objektívne poznanie reality, za skutočné považuje len to, čo možno overiť zmyslami, empiricky (skúsenosťami) alebo dokázať experimentom. Umelecká metóda pozitivismu sa nazýva realizmus.

Literárny realizmus sa vyznačuje charakteristickými znakmi

- ilúzia pravdy   zobrazenie všedného života bežných ľudí
- kritika spoločnosti   zobrazenie sociálnych problémov
- typizácia postáv   typická postava zastupuje celú spoločenskú vrstvu

Najfrekvencovanejším literárnym žánrom je rozsiahly realistický román, ktorý dokáže zachytiť široký okruh postáv v dlhšom časovom rozpätí. Vznikajú tiež nové žánre: detektívka, sci-fi, horor, psychologický román.

	filozofia	rozprávanie	hrdina	spoločnosť	konflikt
romantizmus	idealizmus	tajuplnosť	titán	jedna vrstva	sen vs. skutočnosť
realizmus	pozitivismus	konkrétnosť	produkt spoločnosti	celá	zrkadlo spoločnosti

ANGLICKÝ REALIZMUS

vzniká v čase, keď Anglicko je svetovou veľmocou, kolískou priemyselnej revolúcie. Zároveň sa však zvädzajú vnútropolitické boje medzi konzervatívnou stranou a liberálmi, rodiacou sa buržoáziou.

SESTRY BRONTĚOVÉ

- Charlotte Brontë   román Jana Eyrová
- Emily Brontë   román Búrlivé výšiny

JANA EYROVÁ

je romanticko-realistický román s autobiografickými črtami. Zobrazuje príbeh siroty Jany Eyrovej, jej lásku i životné prekážky.

- Jana Eyrová   sirota, neskôr pracuje ako guvernanka u pána Rochestra a zamiluje sa do neho
- pán Rochester   bohatý majiteľ Thornfield Manor, byronovský hrdina
- pani Reedová   Janina teta, ktorá svoju neter vychováva len z povinnosti, nemá ju rada až do smrti

Po smrti šialenej pani Rochesterovej pri požari majú o objavené dedičstvo obohatená Jana a o ruku pripravený pán Rochester svadbu.

BÚRLIVÉ VÝŠINY

---

je „dievčenský“ román nesúci znaky romantizmu i realizmu:

- romantizmus láska, nevraživosť, romantická scenéria,...
- realizmus kritika školstva, sirotincov, postavenia ženy, vzťahov medzi ľuďmi na vidieku

Kniha rozpráva príbeh lásky Heatcliffa a Catherine, ktorá priniesla im dvom i všetkým naokolo len nešťastie.

CHARLES DICKENS

pochádzal z chudobnej rodiny, jeho otec sa dostal do väzenia pre dlžníkov a on ako desaťročný musel pracovať v továrni. Spomienky na toto nepríjemné (z jeho pohľadu ponižujúce) obdobie sa často vynárajú v jeho tvorbe. Vzdelával sa samostatne, neskôr sa zamestnal ako pisár v právnickej kancelárii a stal sa uznávaným autorom humoresiek, ktoré vychádzali v časopisoch.

• Pamäti Klubu Pickwickovcov	humoristický román	kritika zákonodarstva
• Oliver Twist	román	kritika sociálnej zaostalosti
• Vianočná koleda	novela	o potrebe lásky k blížnemu
• David Copperfield	autobiografický román	kritika školstva a detskej práce

PAMÄTI KLUBU PICKWICKOVCOV

---

je román s humorom a grotesknosťou zobrazujúci putovanie Klubu Pickwickovcov (pán Pickwick a 3 priatelia) po Anglicku (vidiek, Londýn) 19. storočia. Kritizuje najmä anglické zákonodarstvo a sociálnu nespravodlivosť.

- pán Pickwick dobrák, chce naprávať krivdy, no je nepraktický rojko a jeho snaha vyznieva komicky
- Sam Weller praktický sluha, riadi sa zdravým sedliackym rozumom, pomáha pánovi Pickwickovi

Komika diela vyplýva z charakteru členov Pickwickovského klubu, ktorí sú dobrácki, slušní, no naivní, nepraktickí a trpia pocitom vlastnej dôležitosti. Dvojica pán Pickwick – Sam Weller pripomína dona Quijota a jeho sluhu Sancha Panzu. Pod vplyvom Sama sa pán Pickwick mení na charakterovú postavu.

OLIVER TWIST

---

je román zobrazujúci najbiednejšie spoločenské vrstvy Londýna, kritizuje sociálnu zaostalosť, využívanie detí.

- Oliver Twist sirota, dostal sa do detskej zločineckej bandy
- Fagin žid, šéf kriminálnej skupiny

Dielo končí šťastne: Oliver nachádza svoju rodinu a žid Fagin je odsúdený na popravu obesením.

DAVID COPPERFIELD

---

je spoločenský román s množstvom autobiografických črt.

- David hlavná postava, rozprávač, opisuje svoj život od ťažkého detstva po dospelosť
- Pegotty verná slúžka u Copperfieldovcov, sprevádza Davida v jeho živote
- Dora Davidova prvá manželka, umiera pri spontánnej potrate
- Agnes Davidova druhá manželka, s ktorou žije šťastne a majú deti

Davidovo detstvo je ťažké, poznačené smrťou otca pred jeho narodením. Matka sa opätovne vydáva za nesympatickeho muža, ona však tiež umiera a David musí pracovať v továrni (autobiografické). Po úteku nachádza útočisko u svojej tety Betsey.

FRANCÚZSKY REALIZMUS

tvoria najmä spoločenské a psychologické romány, zobrazujú vzostup meštiactva a buržoázie, zachytávajú nové sociálne vzťahy i problémy.

- Henri Beyle Stendhal
- Honoré de Balzac
- Gustave Flaubert
- Guy de Maupassant
- Émile Zola

STENDHAL

vlastným menom Henri Beyle, významný francúzsky esejista a prozaik. Obdivoval Napoleona, zúčastnil sa napoleonských vojen a napísal cisárov životopis. Istú dobu žil v Taliansku, kde ho pre jeho názory prenasledovala rakúska polícia a napokon musel krajinu opustiť.

Vo svojich dielach kritizuje aristokraciu a vzťahy v nej. Jeho hrdinovia sú vášniví mladí ľudia, ktorí nedokážu uskutočniť svoje sny v aktuálnej spoločnosti. Riešia až dva konflikty: romantický (citový) a realistický (so spoločnosťou), zatiaľ čo napr. u Balzaca je citový potlačený.

- Červený a čierny   psychologický román
- Kartúza parmská   realistický román s romantickými a psychologickými prvkami

Ozdobnosti či kvetnatosti textu sa autor často vyhýba štylistickou skratkou.

ČERVENÝ A ČIERNY

je psychologický román zobrazujúci spoločenské pomery prvej polovice 19. storočia vo Francúzsku. Názov diela možno vyložiť viacerými spôsobmi:

- vojenská uniforma (červená) ↔ kňazské rúcho (čierna)
- túžba po vášni (červená) ↔ spoločnosť (čierna)
- červená a čierna ako farby rulety symbolizujú hazardný život

Kniha rozpráva príbeh Julienu Sorela, ctižiadostivého mladíka, ktorý sa snaží presadiť v spoločnosti všetkými dostupnými prostriedkami.

- Julien Sorel   ctižiadostivý, cynický a pokrytecký mladík, „aktívny hrdina“
- pani de Rênal   Julienova milenka, listom prezradí svoj vzťah k Julienovi markízovi de la Mole
- Mathilde de La Mole   Julienova milenka, pekná a bystrá, čaká dieťa a chystá svadbu
- pán de Rênal   starosta vo Verrières, manžel pani de Rênal
- markíz de La Mole   parížsky šľachtic, otec Mathilde, napokon súhlasí s jej sobášom
- abbé Pirard   riaditeľ teologického (kňazského) seminára v Besancone

V ponapoleonských časoch Julienovi zmizla šanca na úspech v armáde, rozhodol sa preto pre dráhu kňaza. Ako šikovný vychovávateľ detí (dokonale ovláda latinčinu, má skvelú pamäť na Bibliu) sa zamiluje do

starostovej manželky. Keď hrozí prezradenie vzťahu, odchádza do teologického seminára. Zapletá sa do tajných politických akcií a dostáva sa do Paríža k markízovi de La Mole. Tam sa postupne sformuje vzťah s jeho dcérou Mathilde, ktorá presvedčí otca na súhlas so sobášom. Vtedy však prichádza markízovi list od pani de Rênal, nahnevaný Julien odchádza a postrelí pani de Rênal. Na súde svoj čin nefutuje a je odsúdený na smrť. Pred popravou ožíva vzťah s pani de Rênal, ktorá zakrátko od žiaľu umiera tiež.

Julienovo odsúdenie porotou plnou meštiakov nie je trestom za postrelenie pani de Rênal, jeho zločinom bol jeho nízky pôvod a prepracovanie sa v spoločnosti nahor.

KARTÚZA PARMská

---

je spoločenský román z talianskeho prostredia, ktorý zobrazuje život mladého šľachtica Fabrizia del Donga.

Fabrizio je obdivovateľom Napoleona, pri osobnom stretnutí sa však stáva svedkom jeho porážky v bitke pri Waterloo. Sklamaný sa vracia domov, stáva sa kňazom a dostáva sa tak do spoločnosti. Vášnivá povaha a milostné dobrodružstvá ale napokon spôsobia jeho pád a na zbytok života odchádza do kartuziánskeho kláštora.

HONORÉ DE BALZAC

pochádzal z vidieckej rodiny, no snažil sa presadiť v spoločnosti. Vyštudoval právo, kúpil si tlačiareň, no zadĺžil sa a finančné problémy mu podlomili zdravie. Krátko pred smrťou sa oženil s poľskou šľachticou.

Je autorom rozsiahleho cyklu **Ludská komédia**, ktorý komplexne zobrazuje celú francúzsku spoločnosť. Delí sa na 3 časti, obsahuje takmer 100 prozaických diel a vyše 2500 postáv (mnohé sa však opakujú).

1.) Štúdie mravov	sociálne účinky	Otec Goriot, Lesk a bieda kurtizán, Gobseck
2.) Filozofické štúdie	príčiny spoločenských síl	Šagrénova koža
3.) Analytické štúdie	princípy diania vo svete	Fyziológia manželstva

Obraz francúzskej spoločnosti je vytváraný typizovanými postavami z rôznych sociálnych vrstiev. Podľa Balzaca človek podlieha svojmu spoločenskému prostrediu.

OTEC GORIOT

---

je kriticko-realistický román, obraz tragédie človeka – bývalého obchodníka Otca Goriota.

Vševvediaci rozprávač dielo začína expozíciou – opisom obyvateľov penziónu pani Vauquerovej, až potom sa vyprofilujú hlavné postavy:

- Otec Goriot bývalý obchodník s obilím bývajúcí v penzióne, „pasívny hrdina“
- Eugène de Rastignac chudobný študent túžiaci po spoločenskom úspechu
- Delphine de Nucigen mladšia dcéra Otca Goriota, Eugènova milienka
- Anastázia de Restaud staršia dcéra Otca Goriota
- pani Vauquerová majiteľka penziónu, ktorý obýva široké spektrum spoločenských vrstiev
- Vautrin hľadaný zločinec pokúšajúci sa zlákať Eugèna na krivé chodníčky
- Bianchon Eugènov priateľ, s ktorým sa zložia na pohreb Otca Goriota

Otec Goriot svoj majetok rozdal dcéram, aby ich oženil do najvyššej spoločnosti. Teraz žije opustený v penzióne pani Vauquerovej, pretože jeho zaťovia ho vykázali z ich domov a dcéry sa za neho hanbia. Rastignac prichádza do rovnakeho penziónu, zhodou okolností sa zoznamuje s jeho staršou dcérou

Anastáziou, ktorá mu otvára dvere do spoločnosti, a neskôr si vybuduje vzťah k mladšej Delphine. Zloduch Vautrin Eugèna poučuje, že úspech dosiahne jedine pomocou vplyvných žien. Keď sa Otec Goriot dozvedá o finančných problémoch svojich dcér, dostáva porážku a umiera len v Eugènovej spoločnosti. Dcéry mu neprídu ani na pohreb, pretože nemajú čas.

Román je kritikou predovšetkým spoločenskej morálky, bezcitnosti a moci peňazí. Rozoberá najmä dva vzťahy: Otca Goriota s jeho dcérami a Rastignaca so spoločnosťou. Rastignac sa i pod vplyvom rád od Vautrina mení, využíva svoju popularitu u žien, odmieta však Vautrinovu metódu vraždy. Vautrin je zatknutý.

ŠAGRÉNOVA KOŽA

je román založený na orientálnom rozprávkovom námete o zázračnom kúsku kože, ktorá svojmu majiteľovi plní všetky želania a prináša (spoločenský) úspech. Každým vysloveným želaním sa však zmenšuje, čo symbolizuje úbytok zo zostávajúcej dĺžky života jej majiteľa.

- Rafael vďaka koži zbohatne, no jeho život sa každým práním skracuje
- Paulína Rafaelova milá, ktorá s ním žije až do konca
- obchodník varuje Rafaela pred zhubnosťou kože, no Rafael ju napriek tomu kupuje

Dielo vyjadruje myšlienku, že túžba po moci má zhubné následky. Keď sa Rafaelovi splnia všetky jeho pôvodné túžby, začína si uvedomovať cenu svojho života a má panický strach zo zmenšovania sa kúsku kože.

GUSTAVE FLAUBERT

nedokončil štúdium práva pre chorobu, žil samotársky na dedine, veľa cestoval. Vo svojich románoch zachytáva psychologickú krízu vtedajšieho človeka, jeho dielo možno čiastočne zaradiť do naturalizmu.

- Pani Bovaryová realistický román
- Citová výchova pesimistický román o strate ilúzií s autobiografickými črtami

Flaubert vo svojich dielach využíva opisy, ktoré dej diela posúvajú dopredu (nie ako napr. Balzac, ktorý opisoval a vyjadroval súvislosť postavy s okolím v úvode – tzv. expozícia).

PANI BOVARYOVÁ

s podtitulom Mravy francúzskeho vidieka je realistický román s psychologickými črtami, ktorý bol po prvotnom odsudzovaní považovaný za vzor realistického románu. Kritizuje spoločenskú zvrhlosť (milenecké vzťahy), malomeštiactvo, pretváрку.

- Emma Bovaryová romanticky založená manželka Charlesa Bovaryho
- Charles Bovary vidiecky lekár, pre Emmu nudný manžel
- Léon, Rodolphe chudobný a bohatý Emmin milenec

Emma snívajúca o vzrušujúcom živote rieši nudné manželstvo mileneckými vzťahmi. Popritom však míňa rodinné peniaze a pred hroziacou exekúciou spácha samovraždu (naturalizmus). Charles po odhalení nevery a zanechaných dlhov chradne, až napokon tiež umiera.

GUY DE MAUPASSANT

pochádzal zo šľachtickej rodiny, študoval právo, pracoval ako úradník a novinár. Stal sa známym vďaka svojim prozaickým dielam – poviedkam a románom.

- Miláčik spoločenskokritický román
- Mont Oriol realisticko-satirický román zosmiešňujúci chamtivosť a honbu za majetkom

MILÁČIK

je spoločenskokritický román, príbeh karieristu Georgesa Duroya, ktorý sa z obyčajného novinára stane jedným z najúspešnejších Parížanov. Na svojej ceste za bohatstvom využíva schopnosť zvädzať a využívať vplyvné ženy.

- Georges Duroy bývaký vojak, novinár, karierista, ženský manipulátor
- Madeleine Forestierová Georgova vplyvná manželka, neskôr sa s ňou Georges rozvedie
- Susane Walterová mladá dcéra bohatej rodiny Walterovcov, utečie s Georgesom

Dielo kritizuje najmä nemravné vzťahy, no kriticky sa pozerá napríklad aj na koloniálnu politiku Francúzska.

FRANCÚZSKY NATURALIZMUS

(lat. natura – príroda) nadväzuje na francúzsky realizmus.

- zobrazuje človeka ako súčasť prírody, poukazuje na jeho prírodnosť
- človeka považuje za fyziologicky (dedične) a sociálne (spoločensky) determinovaného
- nemoralizuje, len detailne pravdivo opisuje a útočí na zmysly čitateľa

S naturalizmom sa spájajú opisy temných stránok života, krutých a nechutných obrazov. Vznikajú bizarné diela s cieľom šokovať v duchu výrokov Émila Zolu:

„Škandál je prvkom úspechu.“

„Chcem napísať drámu, pre ktorú celý Paríž nebude spať.“

ÉMILE ZOLA

bol popredný predstaviteľ naturalizmu. Na základe teórií o dedičnosti a vplyve spoločnosti na človeka chcel vytvoriť vedecky založený prierez francúzskou spoločnosťou (podobný cyklus ako Balzac). Svoju predstavu o takomto románe, ktorého autor mal byť len zaznamenávateľom skutočnosti predniesol na vedeckom kongrese. Budúcnosť vnímal pesimisticky.

- Brucho Paríža
- Zabijak zabijak = alkohol
- Germinal zobrazuje ťažký život robotníkov, ktorých prostredie autor dobre poznal
- Nana príbeh peknej dievčiny, ktorá sa vplyvom spoločnosti stala prostitútkou

RUSKÝ REALIZMUS

je poznačený ťažkou spoločenskou situáciou v Rusku:

- cárizmus silno absolutistická forma vlády
- nevoľníctvo bráni pokroku, revolúcie sú potláčané, dediny žijú v biede
- prehnitosť štátu korupcia, udavačstvo, karierizmus, pokrytectvo

Diela ruského realizmu zvyknú potláčať dej na úkor psychologického vykreslenia postáv, prostredia a filozofických úvah.

- Nikolaj Vasilievič Gogoľ
- Ivan Sergejevič Turgenev
- Fiodor Michajlovič Dostojevskij
- Lev Nikolajevič Tolstoj
- Anton Pavlovič Čechov

NIKOLAJ VASILIEVIČ GOGOĽ

pochádzal z ukrajinskej schudobnenej šľachtickej rodiny. Pred smrťou trpel duševnými chorobami, dal sa na asketický spôsob života a spálil svoje rukopisy.

Tvoril prózu a drámu, typickým je „smiech cez slzy“ – trpký výsmech, tragikomika spoločnosti.

• Taras Buľba	povešť	o ukrajinských kozákoch
• Revízor	komédia	satira na úplatkárstvo a hrabivosť
• Mŕtve duše	román	kritika cárizmu a statkárov
• Petrohradské poviedky	poviedky	príbehy obyčajných ľudí

REVÍZOR

je satirická komédia kritizujúca úplatkárstvo a hrabivosť hlavných predstaviteľov provinčného mesta. Prítomný je charakteristický „smiech cez slzy“.

- Ivan Chlestakov petrohradský úradník omylom považovaný za revízora, nechá sa uplácať
- predstavitelia mesta zo strachu pred odhalením ich nečinnosti a praktík podplácajú „revízora“

Po Chlestakovom odchode je jeho „revízorstvo“ odhalené, zdesení predstavitelia mesta sa však dozvedajú, že pravý revízor ešte len príde (nemá záverečná scéna).

MŔTVE DUŠE

je realistický román, svojou kritikou mieraci proti cárskemu byrokracii (prehnilosť štátu, absurdné pomery) a životu ruských statkárov.

- Čičikov skupuje mŕtvych nevoľníkov evidovaných ako živých, ktorých chce založiť za peniaze
- statkári nositelia negatívnych vlastností, z túžby po majetku ochotne predávajú „mŕtve duše“

Dielo neobsahuje takmer žiadne kladné postavy. Čičikov putujúci po vidieku sa síce tvári ako dôveryhodný človek, v skutočnosti je však podvodník.

IVAN SERGEJEVIČ TURGENEV

udržiaval kontakty s francúzskymi realistami (Flaubert, Maupassant, Zola), celý život bojoval proti nevoľníctvu.

• Poľovníkove zápisky	poviedky	kontrast: krásna ruská príroda ↔ zbedačený nevoľníci
• Rudin	román	„zbytočný človek“ – šľachtic, ktorý neposúva spoločnosť vpred
• Otcovia a deti	román	konfrontácia: stará statkárska generácia ↔ nastupujúca mladá

FIODOR MICHAJLOVIČ DOSTOJEVSKIJ

vyštudoval vojenskú techniku, pracoval aj na Ministerstve obrany. Pre sympatizáciu s literárnym spolkom utopistického socializmu bol odsúdený na smrť a po fingovanej poprave poslaný na 4 roky na Sibír.

Do literatúry priniesol moderný psychologický román: podrobne zobrazuje a analyzuje dušu svojich postáv, vplyv prostredia na ne, rozoberá fundamentálne filozofické otázky ľudského bytia.

- Zápisky z mŕtveho domu román formou denníka zo sibírskeho zajatia
- Zločin a trest sociálno-psychologický román
- Idiot román
- Bratia Karamazovci psychologický a filozofický román

ZLOČIN A TREST

---

je sociálno-psychologický román zaoberajúci sa vinou a trestom. Postavy autor charakterizoval pomocou mien:

- Rodion Raskoľnikov (rozkol) chudobný petrohradský študent s titánskymi (romantickými) črtami
- Soňa Marmeládová prostitútka dobrého charakteru

Raskoľnikov rozdeľuje ľudí do dvoch skupín: obyčajných (podradení) a neobyčajných, ktorí pre väčšie dobro môžu porušovať pravidlá spoločnosti. V zmysle tejto filozofie zabíja starú úžerničku, zavraždí však pritom aj jej sestru, ktorá sa stala nechceným svedkom zločinu. Po čine ho začína trápiť svedomie a pod vplyvom Soni sa napokon priznáva k činu na polícii a spolu s ňou odchádza na Sibír. Pociťuje úľavu, dielo končí optimisticky.

„Nezabil som človeka, ale princíp!“

Dielo obsahuje mnoho filozofických úvach; zamýšľa sa, či možno obetovať človeka pre dobro iných, či možno zločin vyvážiť dobrými skutkami, či zabitie starej úžerničky je zločin a či zasluhuje trest; autor vyjadruje súcit s poníženými a trpiacimi. Porovnáva tiež ruský charakter a náboženstvo s európskymi.

IDIOT

---

je realistický román kritizujúci morálku ruskej spoločnosti.

- knieža Myškin nedoliečený epileptik; stelesnenie ľudskosti, dobra a ušľachtlosti
- Nataša Filipovna krásna a vnútorne silná žena, vo vzťahu s Myškinom, napokon zavraždená

Kladné vlastnosti kniežaťa Myškina sú v ostrom kontraste so smotánkou ruskej spoločnosti, v ktorej sa ocitá. Jeho snaha prekonať zlo láskou a dobrotou však stroskotáva, jeho Nataša je zavraždená konkurentom v láske a po psychickom zrútení je opäť považovaný za idiota a poslaný späť do švajčiarskeho sanatória.

BRATIA KARAMAZOVCI

---

je filozofický román zaoberajúci sa ľudskou morálkou, vierou v Boha a otázkou, čo všetko je človeku dovolené.

- Fjodor Karamazov otec, statkár, pijan zlej povahy; je zavraždený a hľadá sa jeho vrah
- Dmitrij F. Karamazov najstarší syn, podobný otcovi a nesprávne odsúdený za jeho vraždu
- Ivan F. Karamazov stredný syn, racionálny ateista, nakoniec duševne ochorie
- Aljoša F. Karamazov najmladší syn, veriaci
- Smerďakov utajený nemanželský syn, skutočný vrah, spácha samovraždu

LEV NIKOLAJEVIČ TOLSTOJ

sa narodil do starej šľachtickej rodiny v Jasnej Poľane. Vychádzajúc zo svojej filozofie chcel zlepšiť postavenie ruských nevoľníkov, založil preto školu pre vidiecke deti. Táto jeho snaha sa však nestretla s porozumením a tak sa dal na dráhu spisovateľa. Jeho rodinným lekárom bol Slovák Dušan Makovický, ktorý svoje pôsobenie spísal v diele Jasnopolianske zápisky.

- Vojna a mier   historická epepeja
- Anna Kareninová   spoločenský román
- Vzkriesenie   sociálno-kritický román

VOJNA A MIER

---

je štvordielna historická románová epepeja (román-riecka, rozsiahle dielo s mnohými vedľajšími dejovými líniami) zobrazujúca ruskú spoločnosť a udalosti prvých dvoch desaťročí 19. storočia: bitku pri Slavkove (1805), Napoleonov vpád do Ruska, bitku pri Borodine (1812), požiar Moskvy... Prítomné sú skutočné historické postavy Napoleona, cára Alexandra či generála Kutuzova.

Zložitý pásmovitý dej (pásma vojny, mieru a postáv) konfrontuje vidiek s mestom, prírodu s históriou, osobný a spoločenský život postáv, zobrazuje život niekoľkých rodín. Je popretkávaný filozofickými a historickými úvahami autora.

- Pierre Bezuchov   mladík hľadajúci zmysel života, vyjadruje Tolstojove filozofické myšlienky
- Nataša Rostovová   romantické dievča, po Andrejovej smrti si napokon vezme Pierra za muža
- Andrej Bolkonskij   odvážny aristokrat, zamilovaný do Nataši, umiera v bitke pri Borodine

ANNA KARENINOVÁ

---

je spoločenský a psychologický román,

- obraz Ruska druhej polovice 19. st.: industrializácia (rozvoj železníc), kritika karieristov a pôžitkárov
- hĺbková psychologizácia postáv, motív lásky

Dej je rozvetvený, hlavná línia je rámcovaná železnicami (poukazuje na industrializáciu Ruska) a smrťou.

- Anna Kareninová   krásna vydatá žena žijúca so starším manželom a synom
- Alexej Vronský   Annin milenec, utečú spolu do Talianska

Po návrate Anny a Alexeja z cudziny nie sú pre svoj mimomanželských vzťah prijímaný v spoločnosti, Anne začína chýbať syn Serioža (ktorému povedali, že je mŕtva) a v zúfalstve sa vrhá pod vlak. Alexej odchádza slúžiť do armády.

VZKRIESENIE

---

je sociálno-kritický román poukazujúci na zlú situáciu v ruských väzniciach.

- knieža Nechľudov   na súde v prostitútke Maslevovej spoznáva ním kedysi zvedenú ženu
- Kaťuša Maslevová   neprávom odsúdená na pobyt v sibírskej väznici

Knieža pri návšteve vo väznici spoznáva „skutočný“ nearistokratický svet, Kaťuša jeho ponuku na „odčičujúci“ sobáš odmieta.

ANTON PAVLOVIČ ČECHOV

vyštudoval medicínu, trpel zdravotnými ťažkosťami (tuberkulóza). Označovaný za majstra krátkej poviedky, považuje sa tiež za zakladateľa lyrickej a psychologickkej drámy.

- poviedky   jednoduché, stručné, satirické   sústredí sa na detail (napr. charakteristika cez meno)
- dráma   psychologická a lyrická   obyčajný človek s bežnými problémami

Čechovove výstižné poviedky sa vyznačujú „smiechom cez slzy“, ironicky opisujú konanie stredných vrstiev obyvateľstva.

- Chameleón   inšpektor Opachin sa k psovi správa podľa jeho majiteľa (chameleónstvo)
- Rara avis   detektív má pre spisovateľa po ruke samých zlých ľudí, dobrých musí hľadať
- Smrť úradníka   kritika strachu pred nadriadenými
- Izba číslo 6   kritika nehumánnych spoločenských pomerov
- Dáma so psíčkom   kritika malomeštiactva

Lyrická dráma A. P. Čechova je založená na potlačenej dejovosti, zvýšenej monologickosti, zachytenia vnútorného sveta a symbolizácii postáv. Zobrazuje aj vyššiu spoločnosť a vidiecku inteligenciu a kritizuje ich.

- Tri sestry
- Ujo Váša
- Višňový sad
- Čajka

VIŠŇOVÝ SAD

je štvordejstvová dráma so znakmi komédie, lyricnosti i grotesknosti. Zachytáva úpadok ruskej šľachty a nástup čínorodého meštiactva.

- grófka Ranevská   symbol minulosti   majiteľka zadĺženej usadlosti, odmieta prenajímanie
- Lopachin   podnikateľ   kupuje usadlosť v dražbe s cieľom podnikat'

Potom ako grófka odmietla radu Lopachina vyrúbať višňový sad, získanú plochu prenajímať a zachrániť tak svoje sídlo, usadlosť v dražbe kupuje Lopachin a sad nechá odstrániť.

ČESKÝ REALIZMUS

reaguje na silnejúce národné povedomie v dôsledku rozvoja priemyslu a stým súvisiacim prílevom českého obyvateľstva do viacnárrodnostných (ponemčených) miest. Vznikajú časopisy (napr. Květy), pražské Národné divadlo, mladá generácia vydáva svoj program v almanachu Máj (odkaz na Karla Hynka Máchu).

- Jan Neruda
- Alojs Jirásek

JAN NERUDA

sa narodil na Malej strane (pražská mestská časť), študoval právo a filozofiu, pracoval ako novinár a písal poéziu i prózu. Je vedúcou osobnosťou májovcov, predstaviteľ (kritického) realizmu.

- Hřbitovní kvítí poézia debut, pochmúrny cintorín odkazuje na Bachov absolutizmus
- Písne kosmické poézia básnická zbierka, konfrontuje veľký vesmír s malým človekom
- Povídky malostranské próza súbor 13 poviedok z prostredia Malej strany

POVÍDKY MALOSTRANSKÉ

je súbor 13 poviedok z prostredia autorovej rodnej Malej strany. Humorne i vážne vykresľuje zdanlivo idylické prostredie starej Prahy, v skutočnosti poznamenané prospěchárstvom, klebetníctvom či nadradenosťou bohatých nad chudobnými.

- Přivedla žebráka na mizinu klebety o poctivom žobrákovi toho úplne zruinuje
- Hastrman smiešny pán Rybář zisťuje bezcennosť svojich drahokamov
- Jak si nakouřil pan Vorel pěnovku klebety zruinujú obchodníka Vorela
- Týden v tichém domě život v malostranskom dome, „lov na ženícha“
- Doktor Kazisvět nespoločenský doktor Heribert oživí domnelú mrtvolu

Doktor Kazisvět sa oproti ostatným obyvateľom Malej strany vyznačuje tým, že nedbá na mienku ostatných, žije si vlastným životom a neotvorí si ani lekársku prax po štúdiu medicíny. Preslávi sa, keď odhalí, že v truhle nesený pán rada nie je mŕtvý – prekaží tým plány niektorým „pozostalým“.

ALOIS JIRÁSEK

sa preslávil najmä ako autor historických diel

- Mezi proudy, Proti proudu, Bratrstvo trilógia zobrazujúca husitské hnutie počas celej jeho existencie
- Jan Hus, Jan Žižka, Jan Roháč historické hry o husitoch

ĎALŠÍ AUTORI

- Nemecko Gerhart Hauptmann
- Nemecko Gottfried Keller
- Nórsko Henrik Ibsen
- Nórsko Bjørnstjerne Bjørnson Áno, milujeme túto krajinu (báseň, nórska hymna)
- Poľsko Boleslaw Prus
- Poľsko Henryk Sienkiewicz Quo Vadis (román z čias Nerovej vlády)
- Maďarsko Imre Madách
- Maďarsko Kálmán Mikszáth

SLOVENSKÝ REALIZMUS

(1875 – 1918) sa oproti európskemu oneskoril o 50 rokov, dôvodom bola zlá situácia na Slovensku:

- silnejúca maďarizácia   zatvorenie slovenských gymnázií (1874) a Matice slovenskej (1875)
- slabé hospodárstvo   bieda, nezamestnanosť → vysťahovalectvo
- nedostatok inštitúcií   do roku 1918 neexistovala slovenská stredná ani vysoká škola

Slovenskí politici sa rozdeľovali do dvoch prúdov:

- 1.) konzervatívci (Martinčania)   Slovenská národná strana – orientácia na Rusko, politická pasivita
- 2.) liberáli (Hlasisti)   mladšia generácia, kritizovali program konzervatívcov

Centrom kultúrneho i politického života bol Martin, kde vychádzali viaceré časopisy (Národné noviny, Slovenské pohľady, humoristický Černokňažník), pôsobili spolky (Slovenská muzeálna spoločnosť, ženský Živena) a aj Slovenská národná strana.

Mladá generácia slovenských študentov sa formovala v Prahe v spolku Detvan (1882), v roku 1898 vzniká skupina hlasistov okolo časopisu Hlas pod vedením Vavra Šrobára a Pavla Blaha. V politike žiadali demokratické reformy, v literatúre sa kriticky venovali súčasnosti a jej problémom.

SLOVENSKÁ REALISTICKÁ LITERATÚRA

ohlasuje svoj príchod v literárnom almanachu **Napred**, ktorý v roku 1871 zostavili Pavol Országh Hviezdoslav a Koloman Banšell, a nestretol sa s pozitívnu odozvou medzi predstaviteľmi staršej, romantickej generácie.

Skutočným nástupom realizmu je vydanie Vajanského zbierky **Tatry a more** v roku 1879, program novej generácie je sformulovaný o rok neskôr v sérii úvah Kritické listy z dielne Vajanského a Škultétyho.

S obnovením vydávania literárneho časopisu Slovenské pohľady sa začína rozvíjať literárna história a kritika:

- Jaroslav Vlček   literárny historik
- Jozef Škultéty   literárny kritik a historik
- Ľudovít Vladimír Rizner   metodika vyučovania

Spisovatelia sa začali venovať súčasnosti a jej problémom, pravdivo sa snažili zobrazovať skutočnosť, pričom vychádzali z vlastných skúseností a zážitkov. Do popredia sa dostal obyčajný človek, ktorý už nebol idealizovaný, ale podrobený analýze charakteru. Toto obdobie slovenského realizmu sa delí na dve fázy:

1. vlna   opisný realizmus   S. H. Vajanský, P. O. Hviezdoslav, T. Vansová, E. M. Šoltéssová, M. Kukučín
2. vlna   kritický realizmus   B. S. Timrava, J. G. Tajovský, Ľ. Podjavorínska, J. Čajak

PRVÁ VLNA

(1875 – 1900) je ešte zameraná na problematiku upadajúceho odnárodného zemanstva (najnižšej šľachty) a národnostného útlaku. Ústrednou otázkou diel je, či sa zemanstvo môže, resp. má postaviť na čelo národnooslobodzovacieho hnutia.

- poézia   sylabotonický veršový systém, lyrické cykly a lyrickoepické skladby
- próza   všetky žánre (krátke i dlhé), vrcholom tvorby je román

- dráma najmenej rozvinutá
- téma zobrazenie a kritika neuhov zemianstva, ľud a dedinu ako také však nekritizovali
- jazyk hovorový → propagácia slovenčiny

DRUHÁ VLNA

(1900 – 1918) opúšťa problematiku zemianstva, končí s poetizovaním a idealizáciou Slovákov. Namiesto toho nastupuje kritický pohľad na spoločnosť a obyčajného, chudobného človeka.

- poézia ustupuje, zjednodušuje sa jazykovo-gramatická zložka básní
- próza analýza psychiky a sociálnej situácie obyčajného človeka, neprikrášlený detail
- dráma zo skutočného života → ľudová reč, realistické postavy a konflikt
- téma život najnižších ľudových vrstiev, rozpad patriarchálnej rodiny,...

SVETozár HURBAN VAJANSKÝ

(1847 – 1916) bol najstarším synom J. M. Hurbana, vyštudoval právo v Bratislave a Pešti. Ako vojak sa musel zúčastniť okupácie Bosny a Hercegoviny. Pracoval najskôr ako advokát, potom ako novinár (Národné noviny, Slovenské pohľady), literárny kritik a spisovateľ.

Básnická zbierka **Tatry a more** z roku 1879 znamenala nástup realizmu v slovenskej literatúre. Skladá sa zo 7 častí, priniesla nové motívy a formu (sylobotonický veršový systém).

Vo svojej realistickej próze inšpirovanej ruskou literatúrou zobrazoval život a svet zemanov, vyššej spoločnosti.

- Letiace tiene novela zemianstvo má šancu, ak spojí peniaze, rozum a lásku
- Suchá ratolesť román suchá ratolesť = zemianstvo (buď sa odlomí, alebo vykvitne)
- Koreň a výhonky román autor už zemianstvu nedáva šancu
- Kotlín román autor už zemianstvu nedáva šancu

LETIACE TIENE

je novela zobrazujúca morálny a ekonomický úpadok zemianstva. Názov Letiace tiene symbolizuje zlú budúcnosť čakajúcu na nepolepšiteľných zemanov, ktorí sa nespoja so slovenskou inteligenciou.

- Jablonský hrabivý zeman, doplatí na spolčenie sa s nemeckým kapitalistom Bauerom
- Adela staršia dcéra, dbá na spoločenské postavenie; napokon ostane slobodná
- Ela mladšia dcéra, chce ju vydať za maďaróna

Ela sa napokon ožení s lekárom Milkom Holanom, synom slovenského učiteľa a zadĺženého Jablonského zachráni predstavitelia inteligencie.

SUCHÁ RATOLESŤ

je román zobrazujúci premenu zemianskeho potomka, kozmopolitného bohéma Stanislava Rudopoľského na presvedčeného zástancu slovenského národa.

- Stanislav Rudopoľský posledný potomok zemianskej rodiny z Rudopolia, zaujíma sa o umenie
- Albert Tichý národne uvedomelý slovenský učiteľ
- Adela Rybárička bohatá, mladá a pekná svojrázna vdova

- Anna Belinská mladé sčítané dievča, chovanica Vanovských, má problémy so zrakom
- Karol Vanovský uvedomelý statkár, kandiduje do snemu, no voľby sú zmanipulované
- Mária Vanovská Karolova žena, maľuje ju Rudopoľský: iskrenie však utuží jej lásku ku Karolovi

Stanislav sa vracia do rodného kraja (študoval vo Viedni, cestoval po Európe), v zámku nachádza Annu požičiavajúcu si z neho knihy. Zoznamuje sa s miestnymi obyvateľmi, s Tichým polemizuje o dôležitosti národnosti. Ten mu požičia slovenské knihy a Stanislavove názory sa postupne posúvajú. Láska Anny a Tichého netrvá dlho, Anna sa ho po oslepnutí vzdáva; napokon pri navrátilom Tichom umiera. Karol kandiduje za Slovákov do snemu, zmanipulované voľby ale vyhrá Maďar Pelmány. Stanislav je zranený v súboji s maďarónom Svatnayom (pre klebetenie o Márii) a stará sa o neho Adela (ktorá ho už predtým zvädzala na slávnosti na Vodíne) a neskôr sa vezmú. Dielo sa končí patetickým odhodlaním Stanislava spolu s Karolom a Tichým „pestovať slovenskú vec“.

PAVOL ORSZÁGH HVIEZDOSLAV

(2. 2. 1849 – 8. 11. 1921) sa narodil vo Vyšnom Kubíne ako tretie dieťa chudobného zemana.

- maďarské gymnázium v Miškolci tvorba po maďarsky
- evanjelické gymnázium v Kežmarku tvorba po nemecky
- štúdium práva v Prešove vydanie almanachu **Napred** (generačné vystúpenie)
- advokátska prax v Námestove plodná literárna tvorba, oženil sa s Ilonou Novákovou
- literárna činnosť v Dolnom Kubíne venoval sa už len literatúre

K slovenčine Hviezdoslava priviedli jeho priatelia, najmä jeho bývalý učiteľ Adolf Medzihradský, ktorý ho zoznámil s poéziou Andreja Sládkoviča.

LYRIKA

prechádza viacerými temetickými rovinami: burič → príroda a ľudstvo → staroba. Vyjadruje myšlienky cnosti, úprimnosti, autor vyjadruje túžbu slúžiť poézii a priblížiť sa ňou hviezdám (preto umelecké meno Hviezdoslav).

- sylabotnický systém jamby – verš začína jednoslabičným neprízvučným slovom, v sl. netypické
- hviezdoslavizmy skrátené slová, novotvary
- básnické prostriedky veršový presah, inverzia, synonymické rady,...

Debutoval básnickou zbierkou **Básnické prvosienky Jozefa Zbranského**, ktorú mu vydal Viliam Pauliny-Tóth. Ďalšie zbierky:

- Krb a vatra časti: Z rodinného krbu (rodina), Jesenné zvuky (národ), Spevy slobody (ľudstvo)
- Sonety cyklus 21 zneliek
- Letorosty trojdielny lyrický cyklus
- Žalmy a hymny náreky a oslavné piesne, biblický charakter, autor sa cíti nepochopený a sám
- Prechádzky jarom osobnejšia prírodná lyrika, autor vystupuje ako maliar, ospevuje Oravu
- Prechádzky letom človek ako súčasť prírody, jeho podoba s prírodou (nezničiteľnosť, regenerácia)
- Stesky pocit starnutia, pochybnosti o svojej tvorbe, pesimizmus, „slovenský Prometheus“
- Dozvuky lúčenie sa so životom, trpký pohľad naň (jeho zmyslom je práca)
- Krvavé sonety lyrická skladba s tematikou 1. svetovej vojny

SONETY

---

sú zbierkou 21 zneliek napísaných vo forme sonetu (veršová schéma 4-4-3-3 alebo 4-4-6; prvé dve strofy nastolujú problém a zvyšok je syntéza – riešenie problému). Rozoberá v nich témy:

- záhady vesmírneho sveta, zloba a nepravosť pozemského života
- prehodnocovanie svojho vzťahu k poézii, autokritika
- snaha o parnasizmus (čisté umenie) – pravda, krása, dobro

LETOROSTY

---

sú trojdielny lyrický cyklus, považované za veľmi cennú zbierku vzhľadom na jej veršovú a strofickú pestrosť.

- I. program svojej tvorby – úprimnosť, pravda, príroda, kritika spoločnosti

„Mne odporným, čo prírode sa *prieči*,   poetizmus
len pravdy si *ctím* prostý *obličaj*.“   bohemizmus (čechizmus)

- II. pochmúrnosť

- „čierny rok“ – básnikovi umiera matka, otec a brat, ktorého deti si s manželkou adoptoval
- prehodnocovanie svojej tvorby, života – za najvyššiu hodnotu považuje prácu

- III. kritika šľachty, zemanov (báseň K vám urodzeným veľkomožným) a sociálnych krívd

Letorosty sú uzavreté spomienkovými básňami **Priadka** (na matku) a **Rolník** (na otca).

KRVAVÉ SONETY

---

je lyrická skladba pozostávajúca z 32 sonetov. Napísaná je sylabotonickým veršovým systémom, verše majú 10 až 11 slabík, autor využíva stopu jamb. Obsahuje viaceré výrazové motívy:

- obrazy vojny   spevy o krvi, nespravodlivosti vojny
- obžaloba ľudstva   z barbarstva – nedodržovanie zákonov z Biblie
- hľadanie vinníka   za vinníka určuje ľudský egoizmus
- mier   úvahy a privolávanie mieru
- Slovania a Slováci   dúfa v ich povojnové vymanenie sa

Skladba je rozhorčením nad nezmyselnosťou a nespravodlivosťou vojny, pretože v nej umierajú najmladší, ničí históriu ľudstva a šliape po ľudskej dôstojnosti.

EPIKA

- a) veľká   lyrickoepické veršované skladby (Hájnikova žena, Ežo Vlkolínsky, Gábor Vlkolínsky)
b) krátka   dedinská (Bútora a Čútor), biblická (Ráchel), baladická svetská (Zuzanska Hraškovie),...

HÁJNIKOVA ŽENA

---

je lyrickoepická skladba zložená z prológu (Pozdrav), 15 spevov a epilógu (Zbohom). Napísaná je v 8 až 9 slabičnom jambickom verši.

- a) lyrika   znaky romantizmu: príroda (predznamenáva dej), bohaté opisy, reflexívne vsuvky, city
b) epika   znaky realizmu: úloha šľachty v národe, jej amorálnosť, charakteristika cez reč postáv

Dielo je založené na dvoch konfliktoch, kontrastoch:

- 1.) vonkajší   šľachta ↔ ľud   (svet kaštielov ↔ svet chalúp)
- 2.) vnútorný   Artuš ↔ Hanka   (amorálnosť šľachtica ↔ láska medzi obyčajnými ľuďmi)

Skladba je oslavou morálky jednoduchého ľudu, ktorú zobrazuje v kontraste s demoralizovaným, mravne upadnutým zemanstvom.

- Miško Čajka   zidealizovaný syn starého hájnika, po otcovej smrti preberá jeho povolanie
- Hanka Čajková   hájnikova zidealizovaná žena
- Artuš Villáni   panovačný mladý gróf maďarského pôvodu

Dej skladby je dynamický a priamočiary, neobsahuje odbočenia; je len popretkávaný lyrickými vsuvkami.

- 1.) expozícia   Miško preberá hájovňu, žiada Hanku o ruku a napokon sa koná svadba
- 2.) kolízia   Hanku si v kostole všimne Artuš, dvorí sa jej v lese a dobýja sa do hájovne
- 3.) kríza   Artuš ide za Hankou, ktorá je sama (Miško na polovačke) a v obrane ho prebodne
- 4.) peripetia   Miško vzal vinu na seba, na súd však vtrhne pomätená Hanka a priznáva sa
- 5.) rozuzlenie   Čajkovci sú oslobodení, Miško žije s pomätenou Hankou

Dielo sa končí ľudským (nie spoločenským) zmierením medzi starým Villánim a Miškom, keď hájnik počas búrky zachráni šľachticov koč pred pádom do rieky. Miško sa vracia domov za uzdravenou ženou a synom Jankom.

EŽO VLKOLÍNSKY

---

je epos zaoberajúci sa problematikou upadajúceho zemanstva, ktorému ešte autor dáva nejakú šancu pri splynutí so sedliakmi (ľudom). Odohráva sa vo Vlkolínci, ktorý predstavuje Hviezdoslavov rodný Vyšný Kubín.

- Ežo Vlkolínsky   mladý zeman-demokrat
- matka Estera   odmieta, aby si Ežo vzal sedliačku Žofku a vyženie ho z domu
- otec Beňo   umiera, vládu v dome preberá jeho žena, zatvrdlá zemanka Estera
- strýko Eliáš   ako Esterin nepriateľ prichýli Eža so Žofkou a vystrojí im svadbu
- Žofka Bockovie   sedliacka dievčina
- malý Benko   Ežov a Žofkin syn, po rokoch uzmiere rodičov s Esterou svojou detskosťou

GÁBOR VLKOLÍNSKY

---

je epos odohrávajúci sa paralelne s dejom Eža Vlkolínskeho, no bol napísaný o 11 rokov neskôr. Autor už tvrdo poukazuje na hospodársky i morálny úpadok zemanstva na rodine Šimona Vlkolínskeho (Gáborov otec).

- Gábor   súrodenci ho opustili, rodičov má alkoholikov, nedokáže si získať žiadnu dievčinu
- Ežo   zachráni Gábora pred samovraždou na poli a poradí mu oženiť sa so sedliačkou Blažkovou

Dielo zobrazuje úplný rozklad zemanstva (alkoholizmus, strata majetku,...) a jeho splývanie s ľuďmi. Počas deja sa odohráva aj memorandové zhromaždenie roku 1861.

DRÁMA

je inšpirovaná tvorbou Williama Shakespeara či Friedricha Schillera. Hviezdoslav vo svojich dramatických dielach kombinuje veršovaný text s prozaickým.

HERODES A HERODIAS

je 5-dejstvová tragédia čerpajúca z dejín židovského národa a Biblie. Inšpirovaná je drámami Williama Shakespeara, napr. používa päťstopový jambický verš.

- Herodes   krutý a nadutý tyran, vládca Palestíny, vyhnať prvú manželku Tamaru
- Herodias   druhá Herodesova manželka, rovnako zlá ako on
- Jochanan   Ján Krstiteľ, šíri kresťanstvo a kritizuje spôsob Herodesovej vlády, za čo je popravený
- Aretas   arabský kráľ a Tamarin otec, vojensky porazí Herodesa a novou vládkyňou je Tamara

Tyranská vláda Herodesa nad Palestínou symbolizuje maďarskú nadvládu nad Slovenskom. Tamara je obrazom utláčaného slovenského národa, jej návratom na trón Hviezdoslav predpovedá svetlú budúcnosť Slovákom.

TERÉZIA VANSOVÁ

(1857 – 1942) pochádzala z rodiny evanjelického farára, mala skromné vzdelanie, vydala sa za farára Jána Vansu. Založila prvý časopis slovenských žien Dennica.

- Sirota Podhradských   sentimentálny román
- Kliatba   sentimentálny román o sadistickom zemanovi Feketem
- Paľko Šuška   dokumentárne rozprávanie z vlastného detstva – kultúrnohistoricky cenné
- Danko a Janko   chlapčenské príhody manžela Jána a jeho priateľa Daniela

SIROTA PODHRADSKÝCH

je romanticko-sentimentálny román, prvý román z pera slovenskej spisovateľky. Rozpráva príbeh meštiackej dievčiny Violy Podhradskej, ktorá svojou ženskosťou a mravnosťou prekonáva ľudské zlo navôkol a nachádza nakoniec životné šťastie (láska, očistenie otcovho mena).

- Viola Podhradská   meštiacke dievča, matka jej umiera, otec je krivo obvinený a ubitý na smrť
- ujco Vilinský   po smrti Violiných rodičov ju ubytuje u seba
- Imrich Vilinský   zamiluje sa do Violy, ona jeho lásku opätuje

ELENA MARÓTHY-ŠOLTÉSOVÁ

(1855 – 1939) aktívne pôsobila v spolu slovenských žien Živena, prispievala do časopisov Dennica a Živena, zapojila sa do slovenského národného hnutia. Podporovala ďalšie slovenské autorky v ich tvorbe (najmä Boženu Slančíkovú Timravu).

- Proti prúdu   román ideálneho realizmu (premena odrodilého zemana na národníara)
- Sedemdesiat rokov života   memoáre z vlastnej mladosti

MOJE DETI – DVA ŽIVOTY OD KOLÍSKY POD HROB

sú dvojdielne zápisky, memoárovo-biografický román opisujúci detsvo až smrť autorkiných detí. Dielo skvelo vykresľuje materinský cit, vzťah matky a jej detí, opisuje úsmevné dobrodružstvá. Považuje sa za Šoltésovej vrcholné dielo, bolo preložené do viacerých jazykov.

MARTIN KUKUČÍN

(1860 – 1928) vlastným menom Matej Bencúr, sa narodil na Orave, vyštudoval učiteľstvo (Kláštor pod Znievom) a medicínu (Praha). Prijal miesto lekára na ostrove Brač, kde žili dolnozemsí Slováci (menšiny z južného Maďarska, Rumunska, Bulharska) a oženil sa s Pericou Didoličovou. Odcestovali do Južnej Ameriky, kde žili medzi chorvátskymi vysťahovalcami v Chile. Umrel po návrate do Chorvátska, jeho pozostatky previezli a slávnostne pochovali na Národnom cintoríne v Martine.

Kukučín písal prózu

a) poviedky	Rysavá jalovica, Neprebudený, Dies Irae, Keď báčik z Chochoľova umrie, Mladé letá (študentské časy), Veľkou lyžicou, Do školy, Mišo,...
b) romány	Dom v stráni, Mať volá (zo života chorvátskych vysťahovalcov),...

vyznačujú sa znakmi:

- láskavý humor dedinských poviedok – autor má svoje postavy rád, odpúšťa im ich chyby
- zachytáva svet jedného človeka, vykresľuje ho ale všeobecne
- neverí v schopnosť zemanstva stať sa vedúcou silou národa; verí v jeho úpadok, no tiež v schopnosť jednotlivca zmeniť sa k lepšiemu

RYSAVÁ JALOVICA

je groteskno-humoristická poviedka poukazujúca na alkoholizmus sužujúci slovenský ľud. Postavy charakterizuje a kritizuje cez ich činy (vonkajšia charakteristika).

• Adam Krt	komický hrdina – krpčiar, alkoholik, pod papučou ženy Evy
• Eva Krtová	posiela Adama na trh kúpiť jalovicu; keď príde bez nej, vyženie ho
• Adam Trnka	sused, predá Adamovi svoju jalovicu, obchod idú zapíť (oldomáš) a jalovica zmizne
• Eva Trnková	odviedla jalovicu spreď krčmy, pretože o obchode nevedela

Poviedka končí šťastne vysvetlením zmiznutia jalovice, zmierením susedov, Adamovým návratom a jeho vzdaním sa alkoholu.

V diele možno nájsť i prvky rozprávkovosti (mátanie opitého Adama vracajúceho sa z trhu; rozprávanie Trnku o ďalekom kraji, kde Adam pracuje na píle; šťastný koniec), ľudovej slovesnosti a situačnej komiky.

NEPREBUDENÝ

je poviedka prezentujúca, ako ľahkovážnosť a ľahkomyselnosť môžu privodiť smrť nevinnému človeku, kritizuje tiež pomery na dedine.

• Ondráš Machuľa	mentálne zaostalý a zmrzačený mladý husár, Zuzkin sľub berie vážne
• totka	Ondrášova teta, ktorá sa o neho stará (matka umrela, otec ušiel)
• Zuzka Bežanovie	najkrajšie dievča v dedine, Ondrášovi naoko sľúbi sobáš
• Jano Dúbravovie	Zuzkin snúbenec, chystajú svadbu

Ondráš sa pripravuje na sobáš: dá si ušiť odev, navštevuje budúcu svokru. V deň skutočnej svadby Zuzky s Janom ho totka zavrie do komory, on sa však vyrúbe von a odhalí pravdu. Pri Bežanovie domoch vypukne požiar a Ondráš je neprávom považovaný za podozrivého a priviazaný k plotu. Oslobodí ho Zuzka, ktorá sa

mu snaží vysvetliť svoje klamstvo. Keď však začne horieť aj maštal, Ondráš sa vrhne do plameňov v snahe zachrániť jeho milované husi a umiera. Smrť je však pre neho vykúpením.

DIES IRAE

je poviedka z prostredia slovenskej dediny rozoberajúca problematiku peňazí, ktoré zaslepujú človeku oči (nadväzuje tak na Molièrovho Lakomca).

- Ondrej Sýkora lakomý vicerichtár, Jurka vyženie z domu keď sa chce vydať za chudobnejšiu Evu
- Juro Sýkora Ondrejov syn, ochorie na cholera a žiada si len stretnutie s otcom
- Ján Zima poctivý richtár
- Eva Zimová richtárova dcéra, snaží sa zariadiť stretnutie Jura s jeho otcom
- Maslička richtárova bývalá známosť, teraz od neho vymáha dlh, napokon sa uzmieria

Dej sa odohráva počas epidémie cholery, ktorá zasiahla dedinu. Ondrej odmieta navštíviť svojho chorého syna; keď však príde o majetok, s pomocou dedinčanky si uvedomuje, že zmyslom života sú deti. Príbeh končí harmonicky: zmierením a Jurovým vyzdravením.

KEĎ BÁČIK Z CHOCHOĽOVA UMRIE

je poviedka vyjadrujúca autorove presvedčenie o hospodárskom i morálnom úpadku vrstvy zemanov, ktorých postupne nahrádza trieda buržoázie.

- Aduš Domanický zeman „doma nič“ predáva neexistujúci jačmeň kupcovi Ondrejovi
- Ondrej Tráva šikovný obchodník, vymáha od Aduša jačmeň alebo peniaze

Ondrej prichádza k Adušovmu spustnutému majetku. Jediné, o čo sa tam starajú, sú stromy rastúce na hroboch Adušových predkov a teda tie si Ondrej zažiada za svoje peniaze. Aduš si vtedy uvedomí, že by okrádal už aj mŕtvych a sľúbi peniaze poctivo vrátiť, čo sa mu aj podarí. Keď však báčik z Chochoľova konečne umrie, Aduš po ňom nič nezdedí.

DOM V STRÁNI

je román z prostredia Dalmácie, ktorý Kukučín napísal počas svojho pôsobenia na chorvátskom ostrove Brač. Hlavným motívom sú nezmazateľné rozdiely medzi vrstvou statkárov a ťažakov (sedliaci).

- Niko Dubčic mladý statkár, zamiluje sa do Katicy a chce si ju vziať, potom však badá rozdiely
- Šora Anzula statkárka, Nikova rozumná a rešpektovaná matka
- Katica Beracová mladá sedlička, chce si vziať Nika aby postúpila do vyššej spoločnosti
- Mate Berac ťažak, Katicin rozumný a uznávaný otec
- Dorica vyššia spoločnosť, pre Nika dlhodobo pripravovaná snúbenica, napokon sa vezmú
- Paško Bobica mladý sedliak, bojuje o Katicu, napokon sú spolu

Niko žiada Katicu o ruku a ona z vypočítavosti prijíma, potom sa však aj zamiluje. Šora Anzula a Mate nie sú voľbou svojich detí nadšení, avšak očakávajú samovoľný rozpad vzťahu. Paško bojuje o Katicu a Nikov priateľ-podnikateľ Zandome ho posieľa zarobiť peniaze do mesta. Niko si postupne uvedomuje, že jeho miesto je pri Dorici a aj sama Katica na spoločnom obede pozoruje, že je v porovnaní s ňou ťarbavá. Mate je vážne chorý, je však rád, že sa dožil rozvodu Nika a Katicy. Tá mu na smrteľnej posteli sľubuje, že sa z lásky vydá za Paška. Niko a Zandome plánujú založiť vinársku firmu prosperujúcu ľudia.

BOŽENA SLANČIKOVÁ TIMRAVA

(1867 – 1951) sa narodila v Polichne, získala jednoduché vzdelanie, učil ju aj otec. Nenašla si trvalejšie zamestnanie, neuspela ani snaha E. Maróthy-Šoltésovej uviesť ju ako profesionálnu spisovateľku. Chvíľu pracovala ako spoločníčka Pavly Országhovej v Dolnom Kubíne a v materskej škôlke v Ábelovej. Nikdy sa nevydala, čo sa odzrkadlilo v jej tvorbe i v existenčných problémoch. Charakteristika tvorby:

- spoločensko-analytická pov. pravdivo a kriticky zobrazuje život na dedine
- psychologická poviedka zobrazuje zložitý duševný svet ženy, využíva vnútorný monológ
- odromantizovanie lásky (dovtedy cenzúra hanblivosti) trpké citové rozčarovanie,...
- tvrdá kritika kritizuje zaostalosť, alkoholizmus, sociálne podmienky
- typický ideový postup ilúzia → dezilúzia → rezignácia a zmierenie sa s realitou

Z tematického hľadiska možno jej tvorbu rozdeliť na diela

- 1.) z dedinského prostredia Ďapákovci, Ondro Karman
- 2.) zo života vidieckej inteligencie Za koho ísť, Bez hrdosti, Bál
- 3.) s protivojnovou tematikou Skon Paľa Ročku, Hrdinovia
- 4.) autobiografické Skúsenosť, Všetko za národ

Z DEDINSKÉHO PROSTREDIA

- Ďapákovci poviedka z dedinského prostredia
- Ondro Karman poviedka, karikatúra a satira na dedinčana opičiaceho sa po pánoch (maniere)

ĎAPÁKOVCI

je jedna z najkritickejších poviedok slovenskej literatúry, kritika tvrdošijného pridŕžania sa starého v nových časoch, zobrazenie rozpadu patriarchálnej rodiny Ďapákovcov.

- Iľa „kráľovná“ – energická, navonok panovačná; jediná aktívna postava
- Anča „zmija“ – jedovatá a zlobná, pretože je mrzáčka (ochorela na ládku)
- Paľo Ilin manžel; flegmatik rovnako ako zvyšok šestnásťčlennej rodiny, ktorej gazduje

V poviedke sa odohrávajú dva konflikty:

- a) vonkajší Iľa (snaha o zmenu) ↔ Ďapákovci (zaostalí)
- b) vnútorný v postave Anči: sen (Jano Fúzakovie) ↔ skutočnosť (mrzáčka)

Iľa sa snaží zmeniť zaostalý spôsob života Ďapákovcov (žijú v jedinej izbe, nepracujú, sú leniví čokoľvek urobiť alebo zmeniť), naráža však na odpor rodiny na čele s Ančou. Na protest odíde do služby k pani rektorke, Paľo sa stará o ovce a keď sa o jej odchode dozvie, nechá sa vidieť v čistej košeli a po manželku si nepríde. To sa však zmení, keď sa dozvie chýr, že Iľu si chodí obzerať iný dedinčan. Iľa ho najprv odmietne, potom však odíde zo služby, Paľo príde za ňou a postaví si dom. Ďapákovcov nechajú napospas osudu.

Postavy sú psychologizované, sú dejiskom irónií:

- Iľa pracuje ako dedinská pôrodná babica, no sama nemá deti
- Anča pracuje šitím čepcov pre nevesty, no sama je už na vydaj stará (má okolo 30 rokov) navonok je drsná a nesúhlasí s Iľou; vo vnútri je však citlivá a možno podobná Ili

ZO ŽIVOTA VIDIECKEJ INTELIGENCIE

- Za koho ísť vydajachtivá Lujza opovrhujúca dedinou si vezme dedinského učiteľa Mišova
- Bez hrdosti psychologická novela
- Bál kritika povrchnosti a „prestíže“ bálu vidieckej inteligencie z pohľadu dievčiny Edy

BEZ HRDOSTI

je psychologická novela s autobiografickými črtami. Sústreďuje sa na citové prežívanie mladej dievčiny očarenej namysleným dedinským učiteľom, zobrazuje tiež maďarizáciu slovenskej dediny.

- Milina Adamčíková kňazova sestra; zamiluje sa do Sama, napokon však vytriezvie
- Samo Jablonský samolúby dedinský učiteľ, maďarizátor, ženský manipulátor

Samo prejavil o Milinu záujem, čím jej dodal falošné nádeje. V skutočnosti sa však vyžíva v jej trápení, ktoré vyvoláva napríklad ignoráciou na dedinskej tancovačke. Nakoniec Milina vytriezvie, keď natrafí na spiaceho Sama a uvedomí si jeho mizernosť. (ilúzia → dezilúzia → víťazstvo nad sebou)

PROTIVOJNOVÁ TEMATIKA

- Skon Paľa Ročku poviedka
- Hrdinovia novela

SKON PAĽA ROČKU

je sociálno-psychologická poviedka rozoberajúca základné otázky lásky a jej rozplynutia, ublíženia a viny, pokory a odpustenia. Vojnové udalosti sú len v pozadí: hlavný hrdina si v minulosti zmrzačil ruku, aby nemusel na vojnu a mohol sa vydať za svoju vyvolenú, ktorej hrozil sobáš do lepšej spoločnosti.

- Paľo chudobný paholok, sám postavil dom pre seba a Zuzu, nepomáhajúcu matku vyhodil
- Zuza Paľova žena z bohatejšej rodiny, ich láska po rokoch pominula, ženie muža do práce
- Mara Paľova matka, syna prekiala a vráti sa až po presvedčaní k jeho smrteľnej posteli

Paľo chorľavie, žena Zuza ho však posielala pracovať. Keď omdlie, chlapi ho donesú domov v plachte. Mátajú ho sny a výčitky svedomia voči farárovi, ktorého podviedol a žiadal vyhnať z dediny. Žiada si polievky od pani farárky, napokon ju dostáva aj s odpustením. Paľo odmieta ísť do nemocnice, žiada si vidieť matku, ktorú až dedinčanky, u ktorých býva, presvedčia k príchodu. Pri Paľovej smrteľnej posteli dochádza k zmiereniu všetkých postáv a on umiera. Stretnutie s mŕtvym otcom-pijanom je mu odpustené.

Dôležitú úlohu v diela zohrávajú vnútorné monológy, v ktorých sú charakterizované jednotlivé postavy, tiež sa v nich dozvedáme o minulosti protagonistov (napr. o rozplývaní kedysi veľkej lásky Paľa a Zuzy).

HRDINOVIA

je novela s ironickým názvom o vplyve prvej svetovej vojny na slovenskú dedinu.

- Števo Širický podnotár, nepáčia sa mu hrdinské reči o vojne (nesúhlasí s ňou, musí ale verbovať)
- Laco Baláň hlavný notár, obhajca vojny s veľkými rečami, podplatil lekára aby sám ísť nemusel
- Líza Malinská dievčina, páči sa Širickému až kým ten nezistí jej oslavný názor na vojnu

Dielo zobrazuje zápas ľudskosti s antihumánnosťou, ostro odsudzuje vojnu, jej vyvolávateľov a propagátorov. Kriticky sa stavia aj k tým dedinčanom, ktorí sú vplyvom vojny závistliví a škodoradostní (Zuza Pekovie má manžela s hrbom, ktorého jej nevezmú; jej bývalý milý, manžel bohatej Anče Demákovovej, umiera). Ide o smiech cez slzy, názov novely je ironický – vojaci sú v skutočnosti obeťami, nie hrdinami vojny.

AUTOBIOGRAFIE

- Skúsenosť   novela   z Dolného Kubína, kritika malomeštiactva (pokrytectvo, maďarónstvo)
- Všetko za národ   novela   z mladosti

JOZEF GREGOR TAJOVSKÝ

(1874 – 1940) sa narodil v Tajove pri Banskej Bystrici ako desiate dieťa, najväčší vplyv na jeho výchovu mal starý otec. Vyštudoval učiteľstvo (Kláštor pod Znievom) a obchodnú akadémiu (Praha), pôsobil v Detvanovi. Bojoval v prvej svetovej vojne, prešiel však do ruského zajatia a vstúpil do československých légii. Po vojne žil a tvoril v Bratislave. V roku 1939 sa spolu s Jankom Jesenským zastal spoločného štátu Čechov a Slovákov.

- poviedky   Maco Mlieč, Apoliena, Mamka Pôstková, Hlucháň, Horký chlieb, Na chlieb, Mišo,...
- dráma   Ženský zákon, Statky zmätky,...

POVIEDKY

vyšli napríklad v zbierkach Besednice, Smutné nôty, Spod kosy, vyznačujú sa charakteristickými znakmi:

- portrétové („portrétista“)   monografie, zobrazuje postavu a jej údol, dej je v úzadí
- kritické („tupiteľ národa“)   kritika alkoholizmu, pasivity, odnárodňovania, nevzdelanosti, útlaku
- sociálne ladené   zobrazuje biednych a bezbranných ľudí
- autor – rozprávač   vystupuje v diele, dej neovplyvňuje, no zvyšuje autenticitu rozprávania
- hlavné postavy žijú v biede, usilujú sa však o očistenie svojho mena a zachovanie si cti

Kompozične možno jednotlivé poviedky rozčleniť na

- 1.) úvod   rozprávač – autor – sa „náhodou“ stretáva s hlavnou (opisovanou) postavou
- 2.) jadro   retrospektívna biografická hlavného hrdinu
- 3.) záver   návrat do reality – situácia postavy sa nezmenila k lepšiemu

MACO MLIEČ

je kriticko-realistická poviedka opisujúca život pracovitého a zároveň príliš skromného človeka s odporivým vzhľadom (kontrast).

- Maco Mlieč   celý život pracuje pre richtára, dostáva len jedlo, nocľah a dohán
- gazda (richtár)   zneužíva Maca Mlieča, postupne ho necháva pracovať u koní, volov a kráv

S ustupujúcim zdravím sa Maco napokon ocitá v telinci, kde sa stará o kravy a teľatá. Jednu jeseň naňho prišla choroba a keď na Vianoce cítil, že sa blíži jeho koniec, išiel za richtárom uistiť sa, či mu niečo nedlží, a požiadať ho o vystrojenie dôstojného pohrebu. Na nasledujúci deň je Maco mŕtvy a gazda mu vystrojí pekný pohreb, čo sa páči ľuďom v dedine, no služobníctvo vie, že pohreb „mal z čoho“ zaplatiť.

Poviedka kritizuje zdieranie pracujúceho, navyše fyzicky i psychicky postihnutého človeka, ktorý sa sám nedokáže brániť. Snaží sa v čitateľovi vyvolať súcit.

APOLIENA

---

je sociálne ladená poviedka, ostrá kritika alkoholizmu a z neho plynúceho násilia.

- Apoliena 15-ročná hluchá slúžka, vysvitne že hendikep jej spôsobil otec-alkoholik bitkami
- okolie Apolien sa smeje, po zistení príčiny hluchoty sa výsmech mení na súcit

Apolienin sluch sa však neustále zhoršuje a musí zo služby odísť. Nikto nevie, čo s ňou bude...

MAMKA PÔSTKOVÁ

---

je sociálna poviedka opisujúca ťažký život čestnej, statočnej a pracovitej 65-ročnej dedinčanky.

- Mamka Pôstková kontrastná postava: fyzicky slabá ↔ morálne silná
- bankový úradník autor, sám by vyplatil Mamkinu smiešnu dlžobu, no nechce ju uraziť

Manžel Mamky Pôstkovej bol alkoholik, o rodinu sa nestaral. Syn sa vybral v otcových šľapajách, preto Mamka sa musí sama starať o seba a čiastočne i o nevestu a vnúčatá. Zarába si pečením chleba a prácou v repe. V banke poctivo postupne spláca 12 korunový dlh, predáva kvôli tomu i svoju perinu. Nakoniec si šetrí na vlastný pohreb.

DRÁMA

je tiež zasadená do dedinského prostredia, zobrazuje dušu dedinského človeka.

STATKY-ZMÄTKY

---

je sociálno-realistická dráma kritizujúca honbu za majetkom, lakomosť, chamtivosť a neveru. Názov drámy (s vypusteným slovesom – elipsa) naznačuje hlavnú myšlienku diela: statky, majetok sú príčinami zmätkov v medziľudských vzťahoch troch rodín

• Palčíkovci	Ondrej, Mara	starí, vypočítaví a lakomí	bezdetní
• Kamenský	Tomáš, Kata	usporiadaná rodina	dcéra Zuzana, syn Ondriš, dcéra Eva
• Ľavkovci	Jano, Žofa	ulakomia sa na majetok	syn Ďurko

Hlavné postavy:

• Zuzka	ústupčivá	súhlasí so svadbou bez lásky, lebo naň pristúpili všetci (okrem Tomáša)
• Ďurko	sukničkář	prekáža mu Zuzina málovravnosť, chodí za Betou a rozvracia manželstvo
• Beta	suseda	Ďurkova stará známa, túži po dedičstve Palčíkovcov

Dielo je tradične členené na expozíciu (zoznámenie sa s prostredím), kolíziu (zápletku), krízu (konflikt), peripetiu (zvrät) a rozuzlenie v 4 dejstvách:

1.) expozícia	na Vianoce	Palčíkovci sľubujú dedičstvo Zuzke a Ďurkovi, ak sa o nich postarajú
2.) kolízia	v júli	Palčíkovci sa na mladých sťažujú, Ďurko si privádza Betu
3.) kríza, peripetia	na Ondreja	Palčík vyhadzuje Ďurka pre neschopnosť a nepresne po ňom strieľa
4.) rozuzlenie	na Štefana	harmonické Vianoce Kamenských, Zuzka odmieta poučeného Ďurka

Dej je rámcovaný Vianocami, trvá jeden rok. Zuzka sa z tichej a ústupčivej dievčiny mení na vyspelú ženu, ktorá odmieta Ďurka prosiaceho o druhú šancu a volí si cestu samostatne vychovávajúcej matky ich dieťaťa.

ŽENSKÝ ZÁKON

je komédia, kritika nefunkčnosti pravidiel určovaných ženami, tiež klebetníctva, intríg (negatívnych ženských vlastností).

- Anička Javorová zamilovaná do Miška, chce si ho vziať
- Miško Malecký zamilovaný do Aničky, uverí klebetám Dory no potom sa ospravedlní
- Zuza Javorová vdova, novomanželov chce mať u seba ako spoločnosť
- Mara Malecká novomanželov chce mať u seba ako lacnú pracovnú silu
- Jano Malecký rozumné mužské slovo: budú bývať u Javorovej a pomáhať Maleckým
- suseda Dora klebetnica a intrigánka, napokon sa prizná, že to robila pre peniaze

Významným prvkom veselohry je etnografia – zobrazenie dedinských ľudí, ich zvyklostí, typického oblečenia, ľudového jazyka.

ĽUDMILA PODJAVORÍNSKA

(1872 – 1951) vlastným menom Riznerová, mala jednoduché vzdelanie, žila skromným životom úradníčky a literátky. Je prvou Slovenkou s knižne vydanou poéziou.

- poézia romantická zbierka Z vesny života, realistické epické básne Po bále, Na bále, Prelud
- próza poviedka Ondráš (nadväzuje na Neprebudeného), novela Žena
- pre deti veršované rozprávky Zajko Bojko, Čin-Čin, sociálna poviedka Baránok boží

ŽENA

je spoločenská novela, obraz jedného z najkrajších ženských typov slovenskej literatúry Ivy Začkovej.

- Iva Začková múdra, obratná, citlivá, len navonok tvrdá
- Štefan Začko povaľač a slaboch, pod Iviným cieľavedomým vplyvom sa mení k dobrému

JÁN ČAJAK

(1863 – 1944) bol synom štúrovského básnika a sestry Terézie Vansovej, neskoršej manželky Pavla Dobšinského. Vyštudoval učiteľstvo, presťahoval sa k dolnozemskej Slovákom, z ktorých prostredia tvoril ľudových poviedky.

RODINA ROVESNÝCH

je románový pokus opisujúci strednú vrstvu (obchodníkov) a prenasledovanie slovenskej inteligencie.

- bohatý obchodník zrádza národné ideály → prestáva sa mu dariť v obchode
- mladý chudobný pomocník, národne cítiaci → darí sa mu

LITERÁRNA MODERNA

je súhrnným označením literárnych smerov z konca 19. a začiatku 20. storočia (1880 – 1920)

- parnasizmus
- impresionizmus
- dekadencia
- symbolizmus

OKOLNOSTI A PRÍČINY VZNIKU

sú prevažne neliterárne. Veľké zmeny v spoločnosti, rýchle životné tempo, konkurencia a z nich vyplývajúce sociálne problémy viedli k pesimizmu, strate istôt a ideálov.

1.) historické

- zjednotenie Nemecka a Talianska → nacionalizmus
- Rakúsko-Uhorské vyrovnanie → maďarizácia
- politická nestabilita Francúzska
- 1. svetová vojna → strata ideálov a trvalých hodnôt, pocit osamelosti

2.) ekonomické

- kapitalizmus → dôležitosť peňazí a zbohatlíkov
- technický pokrok → strata záujmu o umenie
- sociálne problémy → vysťahovalectvo

V dielach literárnej moderny sú cítiť špecifické vplyvy

- 1.) národný (tradičný)
- 2.) filozofický (civilizmus, futurizmus, konštruktivizmus,...)

CHARAKTERISTIKA

literárnej moderny vychádza z okolností jej vzniku, ďalej sa však diferencuje s jednotlivými literárnymi smermi.

- dominantný autorský subjekt → dôraz na jeho význam a jedinečnosť
- človek samotár → smutné, pochmúrne básne
- pocity: zmätok, napätie, rozpor s nehumánnosťou
- autori žiadajú slobodu vyjadrenia, formy a témy → vzniká mnoho literárnych smerov, štýlov a žánrov

PARNASIZMUS

(Parnas – hora, grécke sídlo múz) vychádza z antiky, odmieta spätosť so spoločnosťou a hlása

- „krása pre krásu“ zmyslom umenia je vznik dokonalej krásy (t. j. samotné umenie)
- „čisté umenie“ zaujíma sa len o formu básne, jej obsah nepovažuje za dôležitý

K smeru inklinoval napríklad Pavol Országh Hviezdoslav (Sonety).

IMPRESIONIZMUS

(lat. impressio – dojem) vznikol ako parížsky výtvarný smer, ktorý svoje meno dostal po obraze Clauda Moneta: Dojem, východ slnka. Snaží sa o zachytenie okamžitého dojmu, bez rozumového alebo empirického vplyvu.

V literatúre sa vyznačuje bezprostrednosťou, spontánnosťou, zmyslovou vnímavosťou a sugestívnosťou, ktoré majú za úlohu sprostredkovať zachytený dojem.

- svetová literatúra Paul Verlaine, Anton Pavlovič Čechov, Fráňa Šrámek, Marcel Proust,...
- slovenská literatúra len čiastočne: Ivan Krasko, Janko Jesenský
- hudba Claude Debussy

DEKADENCIA

(fr. décadence – úpadok) bola pôvodne označením skupiny básnikov, ktorí sa odklonili od tradičných hodnôt a foriem básne, t. j. tvorili „neakceptovateľnú“ a „úpadkovú“ poéziu (najznámejší z nich je Charles Baudelaire).

Dekadenti vo svojej tvorbe radi rozoberajú tabuizované témy: erotika, násilie, zlo, Satan,...

SYMBOLIZMUS

(gr. symbolon – znak) je literárny smer, ktorý vznikol vo Francúzsku ako reakcia na opisný naturalizmus. Základom je symbol slúžiaci na označenie abstraktných pojmov (srdce = láska, sova = múdrosť,...), ktorý je často polysémantický a poukazuje tým na viacvýznamovosť básnikovej výpovede.

- básnici-samotári, nepochopení → „prekliati“ básnici
- potláča logiku, uprednostňuje ducha → prijíma podnety z mystiky a náboženstva
- eufonickosť (asociácia hudby)
- asociácia (združovanie predstáv), sugescia (vplyvanie), evokácia (vyvolávanie predstáv)
- voľný verš (rozklad klasickej básne)

FRANCÚZSKY SYMBOLIZMUS

zastupuje skupina tzv. prekliatych básnikov, ku ktorým sa zvykne radiť aj americký autor Edgar Allan Poe.

CHARLES BAUDELAIRE

žil v Paríži svojráznym, bohémym spôsobom života. Za svoju tvorbu bol spoločensky odsudzovaný.

„Akoby ten, kto opisoval laboratórium jedov, bol sám travičom.“

Vo svojich básňach spája prvky romantizmu, symbolizmu a dekadencie.

- „básne zla“
  - chladné, desivé básne – napr. **Mrcina**
  - cynizmus, radosť z bolesti iných
- pocit zatrpknutosti, opovrhovanie spoločnosťou, sklamanie
- spájanie kontrastov
- nenávisť voči pretváрке (odkrýva problémy meštiackej spoločnosti)

Počas života mu vyšla len šesťdielna básnická zbierka **Kvety zla**.

JEAN ARTHUR RIMBAUD

bol nesmierne nadaný, no zároveň tvrdohlavý a chorobne precitlivý. Vďaka jednoduchému jazyku básní sa stal najčítanejším prekliatym básnikom.

- senzualizmus   zmyslové vnímanie
- bohatá obrazotvornosť   zvuky, farby
- únik do prírody   vzdor voči útlaku a nespravodlivosti

Najznámejšou súčasťou jeho tvorby sú **Iluminácie** (básne v próze), báseň **V zelenej krčmičke** (milostné predstavy) a báseň **Opitý koráb** (režazec metafor).

PAUL VERLAINE

je jedným zo zakladateľov symbolizmu (programová báseň **Básnické umenie**, kniha **Prekliati básnici**). Bol podporovateľom a tiež partnerom J. A. Rimbauda, ktorého však neskôr pri jednej hádke postrelil.

Vo svojich dielach hojne využíva eufonickosť (hudobnosť), vyjadruje pocity smútku a túžby po láske.

- Saturnské básne   vplyv Baudelaira
- Múdroosť   obrat na katolícku vieru a na cestu pokánia

SLOVENSKÁ LITERÁRNA MODERNA

(1900 – 1918) vzniká v období, kedy Slovensko sa stáva najpriemyselnejšou časťou Uhorska. Sociálna situácia slovenských roľníkov sa ešte viac zhoršuje, mnohí sa sťahujú do Ameriky a uvoľňujú tak cestu ďalšej maďarizácii. Národné povedomie upadá, vznikajú obavy o slovenský národ ako taký.

- národno-buditeľský význam literatúry ustupuje do úzadia
- autor = osobnosť, individualita so svojím názorom
- nová generácia autorov presadzuje nový vzťah k tradícii, ktorú neodvrhujú, ale prekonávajú novými umeleckými postupmi
- časopisy: Dennica, Slovenské pohľady, Černoknažník, Prúdy

Poézia slovenskej literárnej moderny sa vyznačuje charakteristickými črtami:

- znaky symbolizmu, prípadne impresionizmu
- dôraz na atmosféru básne
- osamelý básnik uniká do seba samého
- pochmúrnosť, smútok, pocit citového zlyhania a intelektuálnej krízy
- téma: ľubostná, návratová, prírodná, národná, reflexívna,...
- sylabotonicný veršový systém (daktylský, daktylotrochejský), postupne sa objavuje voľný verš

Najvýraznejšou súčasťou slovenskej literárnej moderny je tvorba Ivana Kraska a čiastočne Janka Jesenského. Ďalšími významnými autormi boli básnici Vladimír Roy, Ivan Gall a literárny kritik František Votruba.

IVAN KRASKO

(1876 – 1958) vlastným menom Ján Botto (používal aj pseudonym Ján Cigáň) sa narodil v Lukovištiach ako vzdialený príbuzný romantického básnika Jána Botta. Maturoval v Rumunsku, v Prahe vyštudoval chemické inžinierstvo a stal sa členom spolku Detvan. Bojoval v prvej svetovej vojne, potom žil v Piešťanoch a Bratislave.

Ivan Krasko je autorom niekoľkých prozaických diel s potláčaným dejom o pocitoch moderného človeka; ťažisko jeho tvorby však leží v poézii, podľa ktorej sa slovenská moderna nazýva aj Kraskovou školou.

- Nox et solitudo   1909   básnická zbierka
- Verše   1912   básnická zbierka

Znaky Kraskovej poézie:

- symbolizmus – pochmúrne symboly (noc, samota, havran,...)
- eufonickosť, asociácie
- sylabotonicný i voľný verš
- téma: návratová (detstvo, rodičia), osobná, ľubostná (reflexia na neúspech v láske)

NOX ET SOLITUDO

je prvou básnickou zbierkou slovenskej literárnej moderny. Obsahuje 28 básní prevažne o samote, smútku a citovej nenaplnenosti.

- Topole   topole ako symbol samoty a opustenosti (človek resp. národ v 20. storočí)
- Už je pozde   nenaplnená láska

- Vesper dominicae spomienka na matku, jej obraz v nedeľný večer modliac sa
- Jehovah zaklínací žal na Slovákov (kritika politickej pasivity)
- Plachý akord lúbostná lyrika
- Chladný dáždik beznádej

*Hej, topole, tie topole vysoké!
Okolo nich šíre pole - -
Čnejú k nebu veľké, čierne
- zrovna jako čiesi bôle -
topole.*

epizeuxa
topole v strede
aktívnosť slovesný tvar
neurčitosť
objekt básne

*Hej, topole, tie topole bez lístia!
Duch jak čísi špatnej vůle
hrdo stoja ošarpané,
v mraze, vetre, nahé, holé
topole.*

duševné bôle
personifikácia

*Hej, topole, tie topole bez žitia!
Nemo stoja v úzkom kole
- príznaky sťa z nirvány by -
pozerajú v prázdno dole
topole.*

*Hej, tie hrdé, vysočizné topole!
Ako vzhľad ich duch môj zmizne...
Hore...? Dolu...? Do nirvány...?
- Ako havran ošarpaný
do noci...*

VERŠE

je zbierkou prevažne citovo zameraných a lúbostných básní, obsahuje zložitejšie výpovede.

- Otok = utláčaný slovenský národ
- Kritikovi odpoveď literárnemu kritikovi
- Otcova roľa návratová a sociálna tematika
- Baníci = pracujúci ľudia, démon (sociálny a národný utláčateľ) ho chce získať peniazmi

JANKO JESENSKÝ

(1874 – 1945) pochádzal z národne uvedomelej advokátskej rodiny, sám vyštudoval právo v Prešove. Zúčastnil sa 1. svetovej vojny, kde bojoval po boku Československých légii.

POÉZIA

sa radí do slovenskej literárnej moderny – symbolizmu. Autor v nej vyjadruje svoju lásku k vlasti, prírode a spomienky na ruské zajatie.

- Verše impresionizmus láska, ironizuje sentimentalizmus, obsahuje nečakané pointy
- Zo zajatia denník z vojny politika (kritika cárizmu), lúbostné, prírodné, spomienkové b.
- Verše II. symbolizmus kritika spoločnosti (ČSR), pasivity a meštiactva
- Na zlobu dňa politické básne protivojnová tematika

Súčasťou zbierky Zo zajatia je sonet **Slovenčine**:

*Mňa z tisíc ciest len jedna cesta láka,
čo vedie domov, v kraj'nu otrokov,
do diery krvavého vlkolaka,
kde s láskou čistou, láskou hlbokou*

túžba po domove
utláčaná domovina
nepriateľ, utláčateľ Slovákov

*ma moja biela otrokyňa čaká
jak bohatiera s pomstou divokou,
a nie viac pokorného úbožiaka,
rozplakaného chabo od okov.*

krásna utláčaná domovina

*Tou cestou pôjdem, no neprídem prv,
kým hnev, nímž srdce vrie a horí líce,
čo zasadol, sťa mrak, do mladých brv,*

*nevlejem v holubičie státisíce,
by vycedili vraha čiernu krv
za hanobenie mojej krásavice.*

symbol mierumilovnosti
opäť nepriateľ, utláčateľ Slovákov
túžba po pomste

PRÓZA

nie je radená do literárnej moderny, ale do slovenského realizmu.

- netradičný hrdina → vo vnútornom napätí s malomestskou spoločnosťou
- majster skratky → na malom priestore vypovedaných veľa vecí
- charakteristika spoločenskej vrstvy cez jednu postavu
- humoristický tón, výsmech, irónia, satira z malosti a tuposti slovenského meštiaka, príp. maďarónstva

MALOMESTSKÉ ROZPRÁVKY

sú súborom 10 humoresiek z malomestského prostredia. Základom je kontrast (vnútorná kríza hrdinu, činy ↔ reči, verejnosť ↔ súkromie), ktorý ústi do pointy – paradoxu: tragikomického fiaska hlavného hrdinu. Kriticky i s humorom si všíma malomeštiactvo, snahu o napobňovanie života v Pešti a lásku k majetku.

- Pani Rafíková okúhla dáma v rokoch, egoistická klebetníčka, ktorá chce vydať dcéru Milušu
- Štvorylka falošné dámy, ktoré na tanečnej zábave opustia partnerov a tancujú s oficiermi
- Slnecný kúpeľ notár, zverolekár a doktor cvičia v jazere; kým nie je ich identita známa, sú „blázni“

Pani Rafíková chce vydať dcéru Milušu, ktorú považuje za dokonalú, za advokáta Brveníka. Ostatným paniam oznámi, že ju už bol požiadať o ruku. Advokát si však berie ohováranú mladú vdovu Malinovú a Miluša bez rozlúčky utečie s vikomtom. Pani Rafíkovú netrápi osud dcéry, ale to, ako „pôjde medzi ľudí“.

DEMOKRATI

je dvojdielny román, zásadná kritika československých buržoázných spoločenských a politických kruhov. Pomocou humoru, karikatúry a satiry vykreslil negatívne povahové črty malomeštiactva i najvyšších vrstiev: egoizmus, faloš, povýšenectvo, závisť.

1. časť Staré Mesto spolok Rovnosť, stávk, vzťah doktora Landíka a kuchárky Hany
2. časť Bratislava politické machinácie doktora Petroviča, vzťah Landíka a Žely, rozuzlenie

Obe časti sú prepojené myšlienkou a hlavnými postavami

- dr. Landík komisár pre stávk s Tolkošom si získa Hanino srdce, no zamiluje sa do nej
- Hana kuchárka chudobná, no láskavá a nezištná kuchárka; miluje doktora Landíka
- dr. Petrovič politik machináciami sa snaží o svoj kariérny postup
- Žela dcéra P. flirtuje s doktorom Landíkom, napokon si berie bohatého Dubca
- Dubec statkár bohatý statkár, ktorý sa ukáže byť strateným otcom Hany
- Tolkoš mäsiar malomeštiak, spoluzakladateľ demokratického spolku Rovnosť

Doktor Landík napokon nachádza uspokojenie v skromnom živote s Hanou, ktorá sa ale medzičasom stala dedičkou statkára Dubca (sentimentálny záver) a Žela je tak Landíkovou svokrou.

PREDVOJNOVÉ UMELECKÉ AVANTGARDY

(fr. avantgarde – predvoj) sú nové ideovo-estetické programy začiatku 20. storočia, ktoré boli predzvesťou následných zmien v umení. Nadväzujú na slabnúce modernistické smery, spája ich s nimi antitradicionalizmus.

- kolektívnosť   združovanie sa autorov
- programovosť   každá skupina má svoj program
- charakteristickosť   spôsobu vyjadrovania, zdrojov inšpirácie

Vo vývoji avantgardy možno pozorovať dva prúdy (Mario de Micheli):

1. kubizmus, futurizmus, abstrakcionizmus
→ únik z reality do abstrakcie, použitím rozumovej syntézy
2. expresionizmus, dadaizmus, surrealizmus
→ únik do sna, podvedomia a fantázie, odmieta rozum a logiku

AVANTGARDNÉ SMERY

- kubizmus   1906   Francúzsko
- futurizmus   1909   Taliansko
- kubofuturizmus   1913   Francúzsko
- expresionizmus   1905   Nemecko
- dadaizmus   1916   Švajčiarsko
- surrealizmus   1924   Francúzsko

Ďalšie avantgardné smery

- fauvizmus   maliarstvo   hýrenie farbami
- akméizmus   ruská poézia   nazýva veci pravými menami, odmieta symboly a metafory
- imaginizmus   angloamerická p.   dôraz kladie na obrazy, prirodzenosť, nepoužíva strofy
- konštruktivizmus   ruská literatúra   základom je logická štruktúra a význam diela
- vitalizmus   česká poézia   radosť z prostého života v mieri
- poetizmus   česká poézia   aktívny vzťah k životu, poézia pre radosť a krásu

KUBIZMUS

(lat. cubus – kocky) je umelecký (maliarsky, sochársky) a literárny smer založený na abstrakcii – rozklade skutočnosti na geometrické tvary.

- 1.) analytický kubizmus   rozkladá trojrozmerný priestor na dvojrozmerné geometrické útvary
- 2.) syntetický kubizmus   zvýšená farebnosť, vznik koláží

Medzi najznámejších predstaviteľov kubizmu patria

- Pablo Picasso   španielsky maliar
- Guillaume Apollinaire   francúzsky avantgardný básnik
- Gertrude Steinová   americká spisovateľka a mecenáška umenia v Paríži

Literárny kubizmus sa vyznačuje napr. zdôrazňovanými asociatívnymi obrazmi či typografickými úpravami textu pripomínajúcimi predmet diela (Apollinaire – Kaligramy).

FUTURIZMUS

(lat. futurus – budúci) je založený na oslave a preceňovaní technického pokroku, vedy – umelci zobrazujú pohyb, dynamiku, ruch a tempo nášho sveta.

Manifest futurizmu vydal taliansky básnik a dramatik **Marinetti** inklinujúci k fašizmu. Smer sa napokon rozšíril najmä v Rusku (kubofuturizmus) u Velemira Chlebnikova a Vladimira Majakovskeho.

- zachytáva pohyb, rýchlosť a dynamiku, rachot moderných strojov
  - kakofónie = nesúrodé (neeufonické) zvuky
  - onomatopoeje = citoslovčia napodobňujúce zvuky
- preferuje dynamické slovesá a podstatné mená pred opisnými prídavnými menami a príslovkami
- nepoužíva interpunkciu, pravidelný rytmus a rým

KUBOFUTURIZMUS

vznikol ako kombinácia kubizmu a futurizmu – spája statické (kubistické) a dynamické (futuristické) motívy, plastické tvary a pohybové prvky, epické zážitky a lyrickú predstavivosť.

Zakladateľom literárneho kubofuturizmu je francúzsky básnik **Guillaume Apollinaire**, ktorý do literatúry priniesol i rozsiahlu polytematickú báseň – pásmo. Kubofuturizmus je najzreteľnejší v jeho básni **Most Mirabeau**, v ktorom kontrastuje statický most s dynamickou riekou.

EXPRESIONIZMUS

(lat. expressus – výrazný, ostrý) bol pôvodne maliarsky smer priamo a naliehavo vyjadrujúci autorove okamžité pocity a emócie, vyznačujúci sa farebnosťou, odmietaním naturalizmu a impresionizmu (Vincent van Gogh).

Literárny expresionizmus

- považuje technický pokrok za krok nevedúci k šťastiu človeka, ale k jeho osamoteniu
- kladie dôraz na psychiku postáv (pocity úzkosti, samoty)
- znaky realizmu (kritickosť, skeptickosť) i romantizmu (túžba po lepšom živote, rozpor s realitou)

Prvky expresionizmu nachádzame napr. u F. Kafku, v slovenskej literatúre u M. Urbana a J. Cígera-Hronského.

DADAIZMUS

(fr. dada – detské / náhodné slovo označujúce koníčka) vznikol z hnutia Dada (zakladateľ **Tristan Tzara**) ako reakcia na deštrukciu ľudstva prvou svetovou vojnou, za ktorej vinníka považovali rozum a technický pokrok.

- výsmech pokroku nezlučiteľnosť umenia s logikou → klobúková metóda, nezmyselnosť
- odpor k svetu odmietanie konvencií, vojny, presadzovanie anarchie a slobody
- princíp hravosti privoláva pocit bezstarostnosti (kompenzuje pocity strachu a bezmocnosti)
- cieľ zapôsobiť snaha šokovať a provokovať

SURREALIZMUS

(fr. surréalitéé – nadrealita) nadväzuje na dadaizmus, vychádza z prác Sigmunda Freuda o ľudskom podvedomí a náuky o primitívnych kultúrach. Autorom manifestov surrealizmu je francúzsky básnik **André Breton**.

- psychický automatizmus   spontánne zapisovanie myšlienok (najmä v stave delíria)
- tok motívov z podvedomia   prelínanie sna a skutočnosti
- magický realizmus   magický, prípadne mytologický výklad skutočnosti
- surrealistické objekty   objekty nesúvisiace so svojím okolím

Surrealizmus vystupuje proti brzdeniu fantázie logikou, odmieta predbežné plánovanie. Charakteristickými sú iracionalizmus a subjektivismus.

Známym predstaviteľom maliarskeho surrealizmu je Salvatore Dalí.

GUILLAUME APOLLINAIRE

bol francúzsky básnik, zakladateľ kubofuturizmu a autor pomenovania surrealizmu. Zomrel mladý na následky účasti v prvej svetovej vojne a španielskej chrípky. Literatúru obohatil o nové prvky

- kaligramy   typograficky do rôznych tvarov zarovnané básne (Kaligramy)
- báseň-pásmo   polytematická báseň (veľa rozmanitých, nesúvisiacich tém) asociujúca sen (Pásmo)
- voľný verš

Apollinaire vo svojej tvorbe prejavoval nevšedný záujem o život a zvyky menších netradičných spoločenských vrstiev a skupín: Rómov, žobrákov a pod.

Pásmo je najznámejšou básňou zbierky **Alkoholy**. Obsahuje mnoho navonok nesúvisiacich tém, čo je zdôraznené absenciou strof, interpunkcie a použitím voľného verša. Zreťazuje autorove pocity, spomienky, obsahuje mnoho asociácií, prepája prírodné motívy s civilnými, zobrazuje všedný parížsky deň,...

RUSKÁ LITERATÚRA

- Velemir Chlebnikov   kubofuturizmus   experimentátor, vymýšľal nové slová či rýmy
- Vladimir Majakovskij   futurizmus   nový stupňovitý verš, politická tvorba
- Sergej Jesenin   básnik ruskej prírody a dediny (napr. poéma Anna Sneginová), modrá farba
- Alexander Blok   symbolizmus

ČESKÁ MODERNA

označuje krátke vývinové obdobie českej literatúry v rokoch 1895 – 1918, ktoré bolo iniciované Manifestom českej moderny (1895).

- František Xaver Šalda   literárny kritik
- Otakar Březina   symbolizmus
- Antonín Sova   sociálne básne
- Petr Bezruč   sociálne básne
- Fráňa Šrámek   vitalizmus

PETR BEZRUČ

bol jeden z najvýznamnejších českých básnikov. V jeho tvorbe sa prelínajú znaky realizmu, impresionizmu a symbolizmu.

Slezské písně je básnická zbierka intímnych, sociálnych a národných básní.